

સ્વ. છોટાલાલજી. ન. સુખત્યાર સ્મારક અંક

લેખમાળા.

[શ્રી દશા શ્રીમાળી યુવક મંડળના હસ્તલિખિત પત્ર
'લેખમાળા'નો ખાસ મુદ્રિત અંક]

—૧૯૩૬—

જ્ઞાનરશ્મિ તંત્રી.

ચન્દ્રવદન ચીમનલાલ મહેતા.

Perhaps a frail memorial though sincere;

Not scorned in heaven, though little noticed here.

Cowper.

પ્રકાશક.

શ્રી દશા શ્રીમાળી યુવક મંડળ

અંબાજીરાડ—સુરત.

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	લેખક.	
પ્રાર્થના.	નટવર એમ. વીમાવાળા.	૧
ઉજ્જવાળું અવિધ્ય.	મંગુલાલ દવે.	૨
ઐયાને વંદન.	ચાંપશી વિઠ્ઠલ ઉદેશી.	૨
રેંટીયાની આવશ્યકતા.	મં. મોહનદાસ ગાંધી.	૩
જીવનચરિત્ર.	ચ. ચી. મહેતા.	૪
આસિં સેક્રેટરીની નોંધ.	ન. ન. મહેતા.	૬
જનનં એડીટરની નોંધ.	ગદુ. છ. મુખત્યાર.	૭
અખેત્ર.	અરવિંદ.	૮
નોંધ.	ચ. ચી. મહેતા.	૯
આપણે હાલ તુર્ત શું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.	હિં. ગ. અન્નરિયા.	૧૦
લગ્ન અને કવિઓ	મં. જ. દવે.	૧૨
ફૂટવાની આવશ્યકતા	બહેન ઈન્દુનાત ઠાકોર	૧૮
પરીક્ષા	એક એન્જુએટ	૨૩
સ્ત્રીના અલંકારો	ચુ. હં. કોમોડોર	૨૬
માનવ જન્મ્યો કથા તું	મં. છં. મુખત્યાર	૨૮
ચુવકોની દુરગ્ગે	હાં. શ્રીં. ઠાકોર	૨૯
મારી રસીદ છુક	અરવિંદ	૩૧
દેવી પદ્માવતી ક ?	ચાંપશી વિં. ઉદેશી	૩૩
શોકનો રિવાજ	નં. નં. મહેતા	૩૪
લગ્ન	ગદુ	૩૭
પ્રભો ક્યાં છે તારું ઉપવન ?	મં. છં. મુખત્યાર	૪૨
માનના ગેરકાયદા	કમ્પર એમં. વીમાવાળા	૪૪
યેષામાળા		૪૭
સમાચાર		૪૮

-શ્રી દશાગ્રીમાળી શુ. મંડળ તરફથી મોતીલાલ ડોટાલાલ મુખત્યાર, અંબાજી રોડ-મુરત.

ગાંધીનાર-કમ્પરલાલ હસનદાસ કાપડીયા, જૈન વિજ્ઞાન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ-મુરત.

It is not the tear, at this moment shed,
When the cold turf has just been laid over him;
That can tell, how beloved was the friend that's fled,
Or how deep in our hearts we deplore him.

MOORE.

સ્વ. છોરાલાલ નગીનદાસ મુખ્યાર

તવ છત્ર રક્ષણું જતાં રહતાં બિચારાં બાલુડાં, શુભ સ્વર્ગને દ્વારે ઉભો આશિષ
સેવાતણુ, શુભ સ્નેહના, સદિશ પાદ્ય શાંતિના, તવ સદ્ગુણો કંઈ પ્રેર અમ હૃદયે, ।

શ્રી દશાશ્રમાર્ચ

જન્મ

સં. ૧૯૨૧ના બાદરવા વદ ૮
તા ૦ ૧૨-૬-૬૫.

સં. ૧૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીરાઈટ્સ-સંગ્રહ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ લેખનામ

વિષય ૬ - ૧૨૪

શ્રી
દ
શા
શ્રી
મા
ળી

ક
વ
ક
મં
ડ
ળ

સ્વ. છોટાલાલ નગીનદાસ સુખત્યાર સ્મારક

અંક.

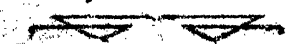
પ્રાર્થન.

પ્રભુના દરબારમાં, એક પ્રાર્થન છે.
નાથ, સ્વામી, સ્વીકારશો ?
વાંછનાની વારિતૃષા છીપાવશો ?
હૃદે હૃદે તવ ભક્તિનો પ્રકાશ પ્રસરી રહો,
ને માનવચિત્તે તવ ઓજસ્મય આલ છવાઈ રહો,
ને તવ સ્નેહ નીરમાં ડૂબકી ડૂબતાં જગ જનો,
આનંદી શીતલતા ને આત્માની એકતા અનુભવો.
હૃદયને સિંહાસને વિરાજેલ વિભો !
દીન આ દાસને, દિલની દયાએ, એક આ દાન દેશો ?

કેળાપીઠ - સુરત.
તા. ૧૫-૧૨-૧૯

૨૧૦ નંબર એમ. વીમાવાળા.

ઉજમાળું ભવિષ્ય.

(આ અંક માટે ખાસ.)

સુભગ દિન, ઓ બન્ધુઓ ! સુભગ દિન આવ આવતો :
મ.તૃબ્ધિ ઓ ! કિરણ કિરણે રસી પ્રતિભા પાડતો.

સત્ય નિર્ણય આવ થશે. ચિન્તનો ધીર ચમકશે,
શસ્ત્ર નહિ પણ લેખિની ભાવ વિરલા બજવશે.

૨

સુભગ દિન, ઓ બન્ધુઓ ! સુભગ દિન આવ આવતો :
બલ નહિ પણ ધર્મ એકલ રાત્રી નર પ્રકટતો.

જન્મભાવ હવાં જશે, ગુણ જનતા સાસશે,
કુલમાન વૃથા જશે, સંસ્કૃતિ પ્રિય રાજશે.

૩

સુભગ દિન, ઓ બન્ધુઓ ! સુભગ દિન આવ આવતો :
અન્યાય-રાક્ષસ યુદ્ધ આવ જનનયનને દર્શાવતો.

વિચ્છેદ આવ વિરમશે, શાન્તિ સુંદર શોભશે,
કીર્તિ ભૂખ્યા, રક્ત તરસ્યા, બન્ધુહન્તા શમી જશે.

૪

સુભગ દિન, ઓ બન્ધુઓ ! સુભગ દિન આવ આવતો :
સ્ત્રી પુરુષ બાલક સર્વ ઉરમાં ધન્ય ચેતન સિચતો.

ઐક્ય નિજ દીપ્તિ હવે ભવ્યભાવી દાખશે,
વિરાટ ગૌરવની કથા આર્યમુખ આવ વિલસશે.

૫

સુભગ દિન, ઓ બન્ધુઓ ! સુભગ દિન આવ આવતો :
શિવ જીવન સત્વ વિકાસતો; પ્રિય કર્મયોગ ભણ્યો ઉડો.

સુરત

}

૨૦ મંજુલાલ જમનારામ દવે.

મૈયાને વન્દન.

(આ અંક માટે ખાસ.)

(દોતું કાંઠે કદમ્બ કેરી હાયા.....એ રાગ.)

નમું નેહો તને મુજ મૈયા, તું પુણ્યધર્મ વિજેયા હો;—નમું
જય હો જનની, વિમલ ધરણી, ભવ તારિણી તું મૈયા હો;—નમું
સતત તુજ ગુણગાન કરતા મુજ ઉરભાવ-ગવૈયા હો;—નમું
હિન્દુ, મુસલ્માન, પારસી સર્વે ચરણ પડે તુજ હૈયા હો;—નમું
જન્મ દીધો તે, દીધું પોષણ, થાજે તું મરણની શય્યા હો;—નમું

૩૦-૧૧-૧૯

કલકત્તા.

}

૨૦ આંખશી વિકુલદાસ ઉદેશી.

રેંટીઆની આવશ્યકતા.

[ભાઈ ચન્દ્રવદન—તમારે સાર, આ સાથે નાનકડો લેખ લખી મોકલું છું. જાણવો હોય તો જાણી શકો છો. મોહનદાસ ગાંધી]

૧૨.

લાખો સ્ત્રિઓ નવરી ખેડી છે, હજારો વિધવા બૂખે મરે છે, બૂખે નથી મરતી તો અયોગ્ય જીવન ગાળે છે. હજારો બાળકો કંઈ ધંધોજ શીખતાં નથી ને લાખો માણસો નાગા શરે છે. સ્ત્રિઓનો ધર્મ છે કે તેઓ પુરાતની રેંટીઆ હાથ કરી દેશની વસ્તીનો ભૂખમરો મટાડે, ને કંઈક કમાણી પ્રમાણિકપણે કરે. છોકરાઓ ને કાંવતાં શીખે તો આ સહેલો ધંધો રમત તરીકે કરીને પણ દેશસેવા કરે.

લાહોર

માગશર સુદ તોમ.

મોહનદાસ ગાંધી.

[મહાત્મા ગાંધીજીનો ઉપરનો ટુકડો લેખ પ્રગટ કરતાં અતિશય આનંદ થાય છે. સમયનો અભાવ, પ્રજાતિની અનેકતા આદિ છતાં એમણે અમારી નામ વિનંતિને માન આપી જે આ લેખ મોકલ્યો છે, તે માટે અમે તેમના ઉપકૃત છીએ. વિશેષમાં એટલુંજ કે વાંચકગણ એ લેખ વાંચી એમાંની અમૂલ્ય સલાહને અમલમાં મૂકી પોતાના જીવનને સાર્થક કરે. સુચેષ્ટ કિંમદુના—ચન્દ્રવદન.]

સ્વ. શ્રી છોટાલાલ નગીનદાસ મુખત્યારના જીવનની એક ટુંક રેખા.

લેખક:—ચંદ્રવદન ચીમનલાલ મહેતા. મુંબઈ.

જીવનચરિત્રો તો ઘણાંએ લખાયાં છે. હાલ હિં. માં ઘણાંએ આદર્શ જીવનના નમૂના પ્રત્યક્ષ છે, જેઓના જીવનમાંથી ઘણું શીખવાનું મળી શકે છે. ઘણાંએ મહાપુરુષોના જીવન-ચરિત્રો ગુજરાતી સાહિત્યમાં પડેલાં છે. જીવનચરિત્રોનો અભ્યાસ, મનુષ્યનું જીવન ઘડવામાં ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે એ નિર્વિવાદ છે. જીવન ચરિત્રો એક જાતના હોતા નથી. કોઈ ચરિત્રો ઘણાં સાહસિક કામોથી ભરપૂર હોય છે તો કોઈ માનસિક યજ્ઞના ઉમદા દૃષ્ટાંતો આપી રહ્યાં છે. કોઈ ધાર્મિક ભાવનાથી ભરપૂર હોય છે તો કોઈ સામાજિક જીવનથી ભરપૂર હોય છે, તો કોઈ રાષ્ટ્રીય ચેતનાથી ભરપૂર હોય છે. કોઈ જીવનમાં તો ઘણી ઉત્તમોત્તમ ભાવનાઓનો સાથે સમાવેશ થયેલો જોવામાં આવે છે; ત્યાં જેના સ્મરણમાં આ સાહસ આરંભાયું છે તે પુરુષના જીવનની ટુંકી રેખા રજુ કરતાં હૈયું ડગમગે છે.

કોઈ વ્યક્તિને પોતાની ઈચ્છાને અતુરૂપ થાય એવું જીવન ચરિત્ર જોઈતું હોય તો સાહિત્યના ભંડારમાંથી જરૂર તે મળશે. ત્યાં આ જીવન ચરિત્રનો ઉમેરો કંઈજ લેખોમાં ન મળાય અને આ રેખામાંથી કોઈસે નવું શીખવાનું કદાચ ન પણ મળે એ સંભવિત છે; અને કોઈથી “આ કંઈ ઉચ્ચ જીવન ચરિત્ર નથી” “આવા તો ઘણાંએ થઈ ગયા” એવા ઉદ્દગાર સહજ નીકળી પછી જાય, છતાં સાક્ષરશ્રી ગોવર્ધનરામભાઈ જેમ કહે છે તેમ

“મોટા નાના વધુ મોટામાં, વળી નાના પણ મોટા,
ગગનદીપ રવિ નભ બિન્દુ તો, ધરદીવડા શા મોટા.”

એ ઉદ્દેશ લક્ષમાં રાખીને આ જીવનરેખા રજુ કરું છું.

સંવત ૧૯૨૧ના બાહરવા વદ ૮ ને તા. ૧૨ સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૫ને મંગળવારે સ્વ. છોટાલાલ નગીનદાસ મુખત્યારનો જન્મ થયો હતો. ઘણાંના જીવનમાં જેમ અને છે તેમ એમના જીવનનો આગણો કળા અત્યંત ગરીબાઈમાં પસાર થયો હતો. એમના પિતાશ્રી સ્વ. નગીનદાસ શ્રીજીવલભદાસ સુરત ગોપીપુરામાં રાજીભાઈ કપુરચંદ વકીલને ત્યાં કલાર્ક તરીકે નોકરી કરતા હતાં અને ત્યાં તેમની આવક સમયના પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી હતી.

સ્વ. છોટાલાલે પાંચ વર્ષની ઉંમરથી અભ્યાસ શરૂ કર્યો. અત્યંત ગરીબાઈમાં ફક્ત વર્ષમાં બે ખાદીના ઘોંટાળા તથા અંગરખા પહેરી તથા એક ઝુંપકા સરખા ઘરમાં રહી પોતાની ખાસાવરતા તેમજ વિદ્યાર્થીઅવસ્થા શરૂ કરી અને પુરી કરી. તનમનથી મહેનત કરતાં અંગ્રેજી બીજી ભાષાઓમાં આવતાં જાણીતા પાસે ફંદાકે શરૂતો માલમ પડ્યો. દશી મા વીસી દરેક મનુ-

ખતી સુખમાં કે દુઃખમાં પસાર થાય છે એ આપણી માન્યતા પ્રમાણે શરૂઆતની જીંદગી એમણે દુઃખમાં પસાર કરી અને અતે સુખી કાળ જોવા વારે આવ્યો. ૨૧૦ છોટાલાલના પિતા રા. રાજુભાઈ વઢીલને ત્યાં મુખત્યારનો ધધો શીખ્યા અને ધર્મરૂપાથી હવે તેમણે સ્વતંત્ર ધધાદાર તરીકે બહાર પડવા માંડ્યું, અને તેમાં ફતેહના ચિન્હો જણાયાં. ત્યાર પછી પોતાના પુત્ર રા. છોટુભાઈને લગ્નઅંધીથી જોડ્યા.

મેટ્રીક્યુલેશનની કહેવાતી ખાઈ એ બે ત્રણ પ્રયત્ને પણ નજ આળંગી શક્યા તો પણ ગણી-તના વિષયોપરનો એમનો કામુ બહુ અચંબો પમાડે એવો હતો. ગોખલેના ગણિતના દરેક દાખલા અને તેમાં ખાસ કરીને નેપોટા ને બ્યાજના દાખલા એ મોઢે ગણતાં એટલુંજ નહિ પણ એમની જીંદગીના પાછલા ભાગમાં તો દરેક દાખલો તેના જવાબ સાથે પાનાના નંબર સાથે યાદ હતો.

મેટ્રીક્યુલેશનમાં સફળતા નહિ મળવાથી એમણે એમના પિતા સાથે દિવાની કોર્ટમાં જતાં શરૂ કર્યું અને ઘર આગળ કાયદાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો.

સંવત ૧૯૫૧ની સાલમાં એમના પિતાશ્રી સ્વર્ગવાસી થયા ત્યાર પછીના બે ત્રણ વર્ષો તેમને ધણીજ મુશ્કેલીથી પસાર કરવા પડ્યાં અને ૧૯૫૧ની સાલમાં એને અંતરંગળનો રોગ લાગુ પડ્યો. ૧૯૫૯ની સાલમાં એમની ધર્મપતિ તથા એમના ભગિનિ દેવશોક પામ્યાં અને એથી પોતાની બે નાની છોકરીઓની જાતે સંભાળ લેવાની ફરજ પડી. ધણીજ ધીરજથી એમણે દરેક આફતો વટાવી, ૧૯૬૯ની સાલમાં એની નાની પુત્રીના લગ્ન પછી એમનો અંતરંગળનો રોગ ઘણીજ વધી ગયો અને એ ધરતી બહાર નીકળવાને તદ્દન અશક્ત થયાં.

આ અશક્ત અવસ્થા એમને ૬ વર્ષ સુધી સહેલી પડી. અને એમણે એ ૬ વર્ષ એકજ ઝોરડામાં કેવી રીતે પસાર કર્યા એનો ખ્યાલ સહજમાં આવી શકે એન નથી. પોતાનો જે અસલ માયાળુ સ્વભાવ હતો તેના તેજ રહ્યો હતો. એવી કેદખાનામાં હોય એવી હાલતમાં પણ જેઓ એમની પાસે જતાં તેમને આખર સુધી યોગ્ય સલાહ આપ્યા કરી અને શાંતિના ચુંચવણીવાળા પ્રશ્નોનું એ આરિકીથી નિરાકરણ લાવતાં.

શાંતિનું કેળવણી ફંડ સંવત ૧૯૫૪ (સને ૧૯૯૭)માં સ્થપાયું ત્યારથી તેઓ ખજાનચી તરીકે કામ કરતા હતા, કેટલીક વાર પોતાની નાહરસ્ત તબીયતને લીધે પોતે કામ કરવાની ના પાડતાં, છતાં પણ મેમ્બરોની તેમના પર મમતા હોવાથી તે કામ એમને કરવું પડ્યું. કેળવણી ફંડમાં કેટલીક વાર એવી તકરારો આવતી કે જેથી ફંડ ભાંગી પડવાની સ્થિતિમાં આવી પડતું, છતાં પણ “હું જીવું છું ત્યાં સુધી કેળવણી ફંડને ભાંગી પડવા દઈશ નહીં” એ એમની ખાસ પ્રતિજ્ઞા હતી. તેમણે અનેક તકરારોના નિરાકરણ કરી પોતાના અવસાન સુધી ધણીજ સારી સેવા બજાવી હતી. “કોઈનું” પણ ભણું થાઓ અને કોઈ પુરાણ કરે તો તેના બદલો ભલામણી આપવો” એ એનો મંત્ર હતો. એ હું જોઈ શકતો હતો. ૭ વર્ષ સુધી કેદખાના જેવી સ્થિતિ જતાં પણ એમના મગજ પર ખીલકુલ અસર ન હોતી. એમની મગજ

શક્તિ અત્યંત ટીક હતી અને યાદ શક્તિ પ્રણીત સારી હતી. નાનપણની જુનામાં જુની વાતો એમણે શબ્દે શબ્દ યાદ રાખી હતી. અને જ્યારે એતું વર્ણન કરતાં ત્યારે તો જીવંતજની વાતો પ્રત્યક્ષરે ખતાવતા. સંવત ૧૯૭૫ના ફાગણ માસથી એમને સંગ્રહણીના રોગ લાગુ પડ્યો અને ધીરે ધીરે બચકર ૩૫ પકડતો ગયો. અને સંવત ૧૯૭૫ના શ્રાવણ સુદ ૧૧ ને ગુરુવારે પવિત્ર મહિનાના પવિત્ર દિવસે રાત્રે સાડાનવ કલાકે, પોતાની પછાડી એક પુત્ર તથા ત્રણ પુત્રીઓ મુકી પરલોક સીધાવ્યા. દેહ છોડી.

આસીસ્ટન્ટ સેક્રેટરીની નોંધ.

લેખક: નવનીતલાલ નગીનદાસ મહેતા, મુરત.

શ્રી દશા શ્રીમાળી યુવક મંડળ તરફથી યોજવામાં આવતી સાહિત્ય પ્રવૃત્તિના આ પહેલા ફળની પ્રસાદી જાતિજનેને અર્પણ કરતાં અમને અતિશય આનંદ થાય છે. આ પ્રવૃત્તિ કેટલાક વિચિત્ર સંજોગોમાં પગભર થઈ શકી છે તે ધ્યાનમાં લેતાં, તે વિષે કંઈક અહીંઆ લખવું એ અસ્થાને નહિં લેખાય.

તા. ૨૮-૧૨-૧૯૮૧ દિને રા. ૧૦ રા. મોતીલાલ છોટાલાલ મુખ્યત્વાર તરફથી એક પત્ર આ મંડળને મળ્યો, જેમાં તેમણે મંડળના હસ્ત લિખિત માસિકનો એક જાપેક્ષ ખાસ અંક પોતાના સહગત પિતાશ્રીના સ્મારક અંક તરીકે પ્રગટ કરવો એવી ઇચ્છા દર્શાવી હતી, અને તેના સમજા બર્થ પોતે આપવા માટે માથે લીધું હતું. આ એમની ઇચ્છાનુસાર આ નાનકડો સ્મારક અંક પ્રકટ થઈ શક્યો છે.

આ મંડળનો પ્રથમ રિપોર્ટ નવેમ્બર, માસના મધ્યમાં જાતિમાં વહેંચાયો હતો. તે પછી પણ મંડળની સાધારણ મીટિંગ નિયમ પ્રમાણે મળ્યા કરતી હતી. પ્રથમ સંમેલન થયા બાદ એક વર્ષ થવા આવ્યાથી દ્વિતીય સંમેલન તા. ૨૮-૧૨-૧૯૮૧ દિને રા. ૧૦ રા. ગોરધનદાસ નાતમરામ કાજી બી. એ. ના પ્રમુખસ્થાન નીચે થયું હતું. નિયમ પ્રમાણે રિપોર્ટ વંચાયા બાદ મુખપ્રાદો શરૂ થયા હતા. ત્યાર પછી વ્યાયામના કેટલાક પ્રયોગો ખતાવવામાં આવ્યા હતા. ત્યાર બાદ પ્રમુખે પ્રસંગને અનુસરતું વિવેચન કરી જે યુક્તિઓએ મંડળના કાર્ય માટે શ્રમ લીધો હતો તેમને શાખાશી આપી હતી. યુવાનોના પૂર ઉત્સાહ અને મોટેરાઓના પૂર આનંદ વચ્ચે મેળાવડો, રતેહમંદ રીતે પૂરો થયો હતો.

ખીજેજ દીવસે ફેળવણી ફરડો મેળાવશે થયો હતો જેનો રિપોર્ટ યોગ્ય સ્થળે પ્રકટ થશે. પરંતુ તે આખતમાં વિશેષ લખવાનું એટલુંજ કે ભાષ્ય ઇશ્વરલાલ વીમાવાળાએ ત્યાં સચના કરી કે ગાંધિમાં હુન્નર ઉદ્યોગ વધે તે માટે ગાંધિ જનોએ કરેલા ચિત્ર કામ, ભરત ગુપ્તજી તથા શીવજી કામનું એક પ્રદર્શન બસાય તો સાઈ. સચના થતાંજ મંડળ તરફથી આ. સે. મી. એન. એન. મહેતાએ જાહેર કર્યું, કે આવતે વર્ષ આ પ્રવૃત્તિ મંડળ તરફથી ઉપાડી લેવામાં આવશે. અને એવી રીતનું એક પ્રદર્શન આવતી નાતાલમાં આ મંડળના તૃતીય સંમેલન વખતે ભરવાની કોશીલુ કરવામાં આવશે.

x

x

x

આ પ્રદર્શન ભરવામાં મંડળને જો ગાંધિજનોનો સંપૂર્ણ ટેકો હશે તોજ પૂરી શ્તેહ મળી શકશે એ નિર્વિવાદ છે પ્રદર્શનમાં મૂકવા માટે હાથના ચિતરેલા ચિત્રો, સ્ત્રી જનોએ કરેલા ભરત ગુપ્તજી વગેરે કામો, ગાંધિજનોનાં કોઈએ ટીકટીકા છખાંઓ, સિક્કાઓ વિગેરે એકઠા કર્યા હશે તો તેવા સંગ્રહો, તથા ખીજી કોઈ પણ ખતાવવા લાયક વસ્તુઓ મંડળ સ્વિકારશે. જો કે પ્રદર્શન ભરાતા કંઈકવાર છે, છતાં પણ તે વિષે માહિતી આપતાં અમને ધણો આનંદ થશે, આશા છે કે ગાંધિજનો આ કાર્યમાં અમને સહાય કરશે.

x

x

x

x

વાંચક વર્ગની રજા લેતાં પહેલાં એક ફરજ અમારે બજાવવાનું બૂલવું જોઈતું નથી. “લેખમાળા” માસિકનો તંત્રી તરીકે રા. ગુરુ. છ. મુખત્યારની નીમણુંક કરેલી છતાં એમની સંમતિથી આ ખાસ અંક માટે એક ખાસ તંત્રી નીમવાનું ફરાવવામાં આવ્યું હતું. અને મંડળની તા. ૩૦-૧૨-૧૯૮૧ દિને મળેલી મીટીંગમાં રા. ચંદ્રવદન ચી. મહેતાની નીમણુંક તે કાર્ય માટે કરવામાં આવી હતી એ કાર્ય તેમજ પૂર ઉમંગથી ઉપાડી લીધું એટલુંજ નહીં પણ કેવી ફતેહમંદીથી બજાવ્યું છે તે વાંચક વર્ગને જાણી શકશે. પોતાના અભ્યાસના વખતનો ભોગ મંડળને ખાતર આ કાર્યમાં આપવા માટે આ મંડળ તેમના જેટલો આભાર માને તેટલો જોછો છે.

જનરલ એડીટરની નોંધ.

લેખક:—ગુરુ છ. મુખત્યાર—મુરત.

૧ ‘લેખમાળા’ કે “સૌદર્ય” ???

આ મંડળના હસ્ત લિખિત માસિકનો આ ખાસ અંક જોઈ સર્વ વાંચકવર્ગના મનમાં પ્રશ્ન થશે, કે આ માસિકનું નામ શું ? ‘લેખમાળા’ કે ‘સૌદર્ય’ ? કારણ કે મંડળના

પહેલા રિપોર્ટમાં એ માસિકનું નામ 'સૌદર્ય' તરીકે જણાવવામાં આવ્યું હતું. એ શંકાના ખુલાસો કરવાની અમારી ફરજ છે. અમને જણાવવામાં આવ્યું, કે 'સૌદર્ય' નામનું એક માસિક છપાયેલા સ્વરૂપમાં નીકળે છે અથવા નીકળતું હતું; એ બાબત ધ્યાનમાં લેતાં અને વધી આ માસિકને છપાયેલા સ્વરૂપમાં પ્રકટ કરવાની તક આવી મળતાં, માસિકનું નામ બદલવાની જરૂર અમને જણાઇ. તે પ્રમાણે મંડળમાં એક ઠરાવ કરીને માસિકનું નામ બદલીને 'લેખમાળા' રાખવામાં આવ્યું છે.

*

*

*

*

૨. માસિકની આવશ્યકતા.

મંડળનું માસિક નીકળ્યા બાદ વિદ્યાર્થી મંડળન તેમાં લેખો લખતા રહેવાથી અનેક લાભો થયા છે. વિદ્યાર્થી મંડળ કેઇ પણ જાતની ટેવ વગર સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં નીકળતા અનેક માસિકોમાં પોતાની કલમ અનભાવવાની હામ બીડી શકે નહિ અને તેથીજ એવી સાહિત્ય-સેવાની તાલીમ લેવા માટે આ હસ્તલિખિત માસિક એક ધણું જ કિતમ સાધન થઇ પડ્યું છે. વિદ્યાર્થીઓ એ માસિકમાં લેખ લખી પોતાના અક્ષર સુધારે એટલુંજ નહી પણ કુદરતી (Natural) મુજરાતી લખતાં શિખે છે, ચિત્રો દોરતાં શિખે છે, સાહિત્યમાં રસ લેતા શિખે છે અને એવું બીજું ધણુંયે શિખે છે. એ બાબતો તરફજીયાન આપતાં આ હસ્તલિખિત માસિકની યોજના ધણીજ આવકારદાયક લેખી શકાય.

x

x

x

x

૩ ઉજળું ભવિષ્ય.

ગયા આઠ મહિના થયા આ માસિકમાં વિદ્યાર્થી બંધુઓ પૂર ઉત્સાહથી લેખ લખતા રહ્યા છે. જે ખંતથી એમણે એ સાત મહિના સુધી આ માસિકને ચલાવવામાં મદદ આપી છે તે ખંત માટે એમને ધન્યવાદ ધટે છે. અને ભવિષ્યમાંયે પોતાની એ મદદ વિદ્યાર્થી બંધુઓ અવિરત પણે ચાલુ રાખશે એવી આશા છે. યાતિજનોનું એક બાબત તરફ લક્ષ દોરીને અને રંગ લઇશું. જે યાતિજનો પોતાના મનપર લેશે અને પોતાની યાતિના વિદ્યાર્થીઓને સાહિત્યક્ષેત્રમાં બહાર પાડવાની યોજના હાથ પર લેવા ઇચ્છશે તેા વિદ્યાર્થી બંધુઓથી લખાતા હસ્તલિખિત માસિકને નિયમિત રીતે છપેલા સ્વરૂપમાં બહાર પાડવાની યોજના પણ મંડળ હાથ ધરશે.

બળેવ.

"લઇને હસ્તમાં રક્ષા, શુભાશિષ અંતરે ધારી,
"ગળ્યું મોહું કરાવાને, લીધી છે થાળ મેં ભારી,
"વીરાના વંદનો વ્હાલે, વધાવીને પડાવું શું ?
"મહેને એક ગીનીમાં પતાવું કે પતાવું ના ?

"અરવિંદ."

નોંધ

લેખક:—ચંદ્રવદન ચીમનલાલ મહેતા.

આજે સ્વ. છોટાલાલ નગીનદાસ મુખત્યારના સ્મારક તરીકે આ અંક ગાંધી જાતિ જનોના તેમજ અન્ય સદ્ગુણસ્થોના હાથમાં રૂળ કરતાં આનંદ થાય છે. વધારે આનંદની વાત તો એ છે કે આ અંકમાં ગાંધીજીના લેખકોના લેખ ઉપરાંત ગુજરાતીના શિષ્ટ લેખકોના લેખો પણ જણાશે. અત્યંત આનંદની વાત તો એ છે કે આ અંકમાં મહાત્મા મોહનદાસ ગાંધીજીનો પણ એક લેખ જણાશે. મહાત્માજીએ નાનકડો પણ ધણો મનનીય અને સદેશરૂપ જે લેખ મોકલી આપ્યો છે તેવોજ અત્રે પ્રગટ કરવામાં આવે છે. એની સાર્થકતા તો એના પર પુરતું ધ્યાન લઈ વર્તન કરવામાં આવે ત્યારેજ ગણાય અને ખરો આભાર દર્શાવ્યો કહેવાય.

*

*

*

*

રા. ચાંપશીભાઈએ ઠેઠ કલકત્તેથી હમારી અરજી સાંભળી ત્યાં રા. હિંમતલાલ અંગ-રીઆએ પણ હમારી વિનંતિ સ્વીકારી જે લેખો મોકલી આપ્યા છે, તેનો અમે આભાર માનીએ છીએ. “મૈયાને વંદન” વાળું કાવ્ય ખરે જાવવાડી છે. તેમજ રા. અંગરીઆનો લેખ પણ યુવાનોને યોગ્ય શિક્ષારૂપ છે.

x

x

x

x

અ. સો. પ્લેન ઇંદુમતિનો “કૂટવાની અનાવશ્યકતા” નો ધનિમી નિબંધ અત્રે પ્રગટ કરતાં આનંદ થાય છે. આપણી ગાંધીના સ્ત્રિ વર્ગને એ લેખ ખરે ઉપદેશ રૂપ છે.

અને એ લેખમાં દર્શાવેલા વિચારો આપણી ગાંધીની સ્ત્રિઓમાં ચર્ચાના જોષમાં અને યોગ્ય ધ્યાન અપાવું જોઈએ. એ પ્લેનનો ઉપકાર માન્યા કરતાં એમણે લખેલા લેખમાંથી આપણી ગાંધીની સ્ત્રિ સમાજ કંઈ સમજે અને એમણે બતાવેલી કૃતિઓ પ્રમાણે એ કૂટવાનો રિવાજ બંધ કરવાના પ્રયત્નો આદરવામાં આવે ત્યારેજ આપણે એમનો ઉપકાર માન્યો કહેવાય.

x

x

x

x

x

આપણી ગાંધીના “એક ગ્રેજુએટ” નો “પરિક્ષા” નો લેખ જરા હાસ્ય સાથે યુનીવર્સિટીની પરિક્ષામાં બેસતાર વિદ્યાર્થીની સ્થિતિનું પરિણામ સમજાવતું ઠીક દિગ્દર્શન કરાવે છે. એ બાઈનો પણ હમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

x

x

x

x

બાઈ ડોક્ટરનો લેખ સામાજિક ઉન્નતિ માટે આવકાર દાયક છે. એમનો આપો લેખ હમે પ્રગટ કરી શક્યા નથી એ માટે હમે દિલગીર છીએ. હમે એ બાઈનો એમણે મોકલેલી વાનગી માટે આભાર માનીએ છીએ.

x

x

x

x

ગાંધી યુવકોના યોગ્ય લેખો સાથે હસ્ત લિખિત લેખ માળામાં પ્રગટ થઈ ગયલાં લેખોમાંથી પણ યોગ્ય ચુંટણી કરી છે. એ સર્વે લેખક બંધુઓનો આ સ્થળે ઉપકાર માનીએ તો ખોટું નહિજ ગણાય.

*

*

*

*

સ્વર્ગસ્થ છેડુભાઈ મુખત્યારના ચિરંજીવી પુત્ર ભાઈ મોતીલાલ છેડાલાલ મુખત્યારે આ યોજના ધડી અમને જે સહાય આપી છે તે ખરે ધણીજ પ્રશંસનીય છે. યુવકોમાં ચેતન રેડવાનો એમણે સારો રસ્તો દાખવ્યો છે. એ ભાઈનો હમે જેટલો ઉપકાર માનીએ એટલો એછો છે.

*

*

*

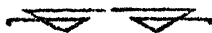
*

આ કાર્યમાં રા. રા. મોહનલાલ મ. દેશાઈ તથા રા. રા. મદનલાલ ઇચ્છારામ દેશાઈ તથા રા. રા. હિરાલાલ મ. દેશાઈ વગેરે સહજનોએ જે કિંમતી સલાહ આપી છે તેમનો હું આભાર માનું છું આ કાર્યમાં જે યુવક બંધુઓએ કિંમતી મદદ આપી આવા કાર્યમાં પડતી જવાબદારી માટે સહભાગી થયાં છે તેઓનો, કોઈનું નામ જૂલી જવાની પંકિશી નામ ન દેતાં, સહજાનો ઉપકાર માનું છું.

આશા છે કે આ વાત વાંચક વર્ગને પસંદ પડશેજ.

આપણે હાલ તુર્ત શું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે ?

લેખક:—રા. રા. હિંમતલાલ ગણેશજી અંબરીઆ સાંતાકુંઝ.

(આ અંક માટે ખાસ)

આપણો સંસાર હજી નિરાશા ઉપજવે તેવો છે. આર્થિક, વ્યાવહારિક, સાંસારિક, ધાર્મિક, ઔદ્યોગિક, રાજકીય, વૈજ્ઞાનિક, કે ગમે તે હૃદયી જોશું તો નિરાશા-નિરાશાજી ઉત્પન્ન કરે તેવી આપણી સ્થિતિ છે એ હકીકત દરેકે દરેક જીવાનને પ્રથમજી ધ્યાનમાં લેવા જોવી છે. મુખ્યત્વે અમદાવાદ જેવા શહેરમાં પાંચ પંદર કોડાધિક કે સો પચાસ લક્ષાધિક માણસ પડે કે અહિંતહિં વ્યવહારમાં અને સાંસારિક બાબતોમાં સુખી કુટુંબો દેખાય તેથી સમસ્ત ગુજરાતની સ્થિતિની અટકળ કરવી એ વ્યાજબી નહિ ગણાય. સર્વવ્યાપી અવર્નાતથી નિરાશા જન્મ પામે એ ખરું પણ તે નિરાશા ટકવી નજી જોઈએ એ ખીલ વાત લક્ષમાં રાખવાની છે. તે સ્થિતિના ઉપાય રાજ્ય અથવા તો ગાંધીએ કે મોટા સમુદાયો એકત્ર મળાને કરે ત્યારે થાય એમ માની આપણે ખેસી રહેવાનું નથી. દરેક વ્યક્તિએ પોતાપોતાનો હિસ્સો આપવો છે, તે હિસ્સો સમજીને લાભકારકજી હોય એટલુંજ જોવાનું છે. વ્યક્તિ વ્યક્તિ જે જે પ્રયત્નો કરે તેનો સમુદાય લાભ સમજીને અવશ્ય મળશેજ એ સિદ્ધાંતપર શ્રદ્ધા રાખી દરેક જીવાને

પોતાનું કર્તવ્ય અપૂર્ણ બ્રહ્મા અને અડગ ધૈર્યથી કર્યા કરવાનું છે તેમ કરવામાં ખાસ કાનિ એ ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રખાશે તો દરેક જીવાનને તો લાભ થશેજ, પણ સમસ્ત દેશને પણ અવસ્થ લાભ થશેજ. તે એ ઉદ્દેશમાંનો પહેલો તો એ છે કે દેશમાં અસાનનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે તે કાંઈ પણ રીતે દૂર કરવું જોઈએ. એ અસાન અક્ષરોની મહિતી સંબંધેનુંજ છે એટલુંજ નહીં, પણ આપણા દેશની ખરી દશા શી છે તે સંબંધેનું પણ છે. આપણા ધાર્મિક સંપ્રદાયો ભક્તો, ભજનો, માણુભટ્ટો, કથા વાંચનારા બ્રાહ્મણો અને એવાં બીજા અનેક સાધનોની અસર આપણા ગામવાસીઓપર હોવાને લીધે પશ્ચિમ તરફના દેશોમાં જે જાતનું અસાન ગામવાસીઓમાં માલુમ પડે છે તે જાતનું અસાન આપણા ગામડાંમાં માલુમ પડતું નથી-પણ દેશ સમસ્તની સ્થિતિ, તેની પેદાશ, તે ક્યાં જાય છે, કેમ જોઈએ જતી જાય છે, સુધારવા વધારવા કંઈ પ્રતિનાં સાધનો જરૂરનાં છે, આવાં જગત સાથે આપણો દેશ કેવા અતલગ સંબંધથી જોડાયો છે, અને રશીઆ અને બ્રાજિલ જેવા દૂર દેશોમાં થતી ધડમથલની આપણને કેવી અસર થાય છે તથા ફ્રિજ અને કાનડા (અમેરિકા) માં હિન્દીઓનો સત્કાર કેવો થાય છે વગેરે વગેરે બાજતો વિષે તો આપણાં ગામડાંમાં કેવળ અસાનજ છે. અરે આપણાં શહેરોમાં પણ સ્ત્રીઓ તો સઘળીજ અને પુરૂષોમાંથી પણ પચાસ ટકા જેટલા ભાગ્યેજ પૂરતું જ્ઞાન ધરાવતા હશે. આવી સ્થિતિનું પરિણામ હાલ આપણે પ્રત્યક્ષ અનુભવીએ છીએ-અને જે તે સ્થિતિ ચાલુ રહે તો બવિધ્ય કેવું થશે તેની અટકળ કરતાં હૃદયમાં કમ્પારી છૂટે છે. તેનો આપણા હાથમાંના ઘણા ઉપાયોમાં એક મોટામાં મોટો ઉપાય એ છે કે દેશમાંનું તે અસાન દૂર કરવામાં આપણાથી અને તે પ્રયત્ન કરવા. જેવી રીતે ગામડે ગામડે બ્રાહ્મણ તો હોવોજ જોઈએ એવું ધોરણ આપણા બ્રાહ્મણ ધર્મ ગુરૂઓએ આવશ્યક ઠરાવી દીધું છે તેવુંજ કાંઈ ધોરણ આપણે જાતે ધડી દરેક ગામમાં અડેક આજીવ્યોટ કે હાલની હકીકતથી વાકેફ હોય તેવા એક જણે બની શકે તો નિવાસજ કરવો જોઈએ. કાયમના નિવાસનું ન અને તો વર્ષમાં એ ત્રણ વખત જઈ આવી ગામડાંમાં ભોંકોને ખર્ચ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તેવી મહેનત કરવી જોઈએ. જેવી રીતે ગામડાંમાં તેવી પ્રવૃત્તિની જરૂર છે તેવીજ રીતે શહેરોમાં પણ અનક્ષર, ભોંકો માટે અને સ્ત્રીઓ માટે તેવી પ્રવૃત્તિ જરૂરની છે. આપણા જીવાન વર્ગે ત્યારે કરવા જેવી બાજતોમાં પહેલી તો એજ ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે દેશની આધુનિક દશાનું ભોંકોમાં બ્યાપી રહેવું અસાન દૂર કરવા બનતા પ્રયત્નો કરવા કમ્મર કસવી જોઈએ.

જેમ અસાન દૂર કરવાનું છે તેમજ દેશની નિર્ધનતાના ઉપાય લેતા એ બીજી બાજત ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. દેશમાંથી જરા સરખું પણ ધન બહાર ન જાય એ કેટલું જરૂરનું છે એ હવે બતાવવું પડે એવું રહ્યું નથી. ધન એટલે નાણું નહિ, તેમ સોનું પણ નહિ, એ પચાસ પણ હળવે હળવે આવતો જાય છે, ખર્ચ ધન તે મનુષ્યને જીવન માટે જરૂરની વસ્તુઓથીજ અંકાય છે અને તેવી વસ્તુઓમાં પ્રથમ સ્થાન ધાન્ય લે છે. એક મણ ઘઉંના દોહ અને એ રૂપિયાને બદલે હવે ચારને પાંચ ઉપજતા હોય તેથી ખેડૂતોએ ખુશી થવાનું નથી, કે ધીના પદર વીસને બદલે પચાસ સાઠ મળે તેથી દેશનું ધન વધ્યું. એમ માનવામાં આપણે ખરા હોઈએ એમ પણ કહી શકાયું નથી, તે તે સ્ત્રીઓના ભાવ વધવાનું કારણ એકજ છે કે આપણે આપણી બીજી જરૂરીયાતો વેચાતી લેવા પહેલાં જેટલું અનાજ આપણે પડતું તેના કરતાં હવે

વધારે આપવું પડે છે. આપણા એક મણુ ધર્મમાં પરદેશથી જેટલું કાપડ આવતું, જેટલી દવા આવતી, જેટલા સંચા આવતા, તે હવે આપણને કોઈ આપતું નથી, આપણા ધર્મ તેના તે રહ્યા પણ આપણને બદલામાં મળતી ચીજો તો અરથી કે ત્રણ અષ્ટમાંજ જેટલી થઈ ગઈ! મારી પાસેના ખેતરમાં સો ખાંડી ધર્મ પાકે છે, તે ખેતરની ઉપજ હું વધારી શક્યો નહિં, ધર્મ તો તેટલા ને તેટલાજ ઉપજે છે, પણ તેટલા ધર્મનાં કપડાં હવે અરધાં આવે, ઘાસતેલ પણ અરધું આવે, કાચની વસ્તુઓ અરધી આવે; વેચીને નાણાં કરે તો સામઠા રૂપીઆ મણુવામાં વધારે આવે, પણ તે લઈ બજારમાં ખરીદી કરવા બહાર તો ખબર પડે છે કે તેમાં લાભ તો કંઈજ નથી, હુંતો હુંતો ત્યાંતે ત્યાં હું! આમ થવાનું કારણ શું? જીવાનીયાઓએ આ પ્રશ્નો જવાબ આપવાનો છે. પોતાને માટે પોતે વિચારવાનો છે અને પછી દેશનાં ખરાં ધન-ધાન્ય અને બીજી ખાદ્ય વસ્તુઓ અને જીવંત નિભાવવા માટે આવશ્યક ગણાય તેવી ચીજોની આપણી સંપત્તિ વિષે નિર્ણય પર આવવાનું છે.

દેશમાં લાખો માનસોને એક વખતજ ખાઈને નિભાવી લેવું પડે, હજારો માણસને જીવનની જરૂરીઆતો માટે હમેશાં ચિંતામાં રહેવું પડે, સેંકડો માણસોને નાણાની આપ લેની ધડમથલને લીધે વિનિદ્ર રાત્રીઓ ગાળવી પડે તો પછી દેશની નિર્ધનતા વધી કે ઘટી એ વિચાર કરવાનોજ ક્યાં રહે ?

બીજી ખાખત ત્યારે દેશની ખરી નિર્ધનતા કે સધનતા વિષે વિચાર કરી યોગ્ય લાગે તેવા નિર્ણયપર આવવાનું છે.

આ બે બાબતો બે આપણા જીવાનીયાઓ હાલ તુર્ત ધ્યાનમાં રાખશે તો પોતે પોતાને લાભ કરશે અને સાથે સાથેજ દેશ પર પણ મોટો ઉપકાર થશે.

સમ અને કવિઓ.

(આ અંક માટે ખાસ)

(એક વ્યાખ્યાનનો સાર)

લેખક:—શ. રા. મંજુલાલ જમનારામ દવે—મુરત.

હજી અને કવિઓ એ મથાળા નીચે આ વ્યાખ્યાન આપવાનો હેતુ એ છે કે લગ્નને કવિઓ જેટલી જોડે જોડી દ્રષ્ટિથી પિછાને છે તેવી ને તેટલી ઉદાર દ્રષ્ટિ વડે અન્ય કોઈજ બહાર પરજીનને જોડું પણ પિછાની શકતું નથી. કવિઓની આ દ્રષ્ટિ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થઈ છે એનું સંશોધન કરવું મુશ્કેલ છે. કારણ કવિઓ પણ અમુક પાત્રોનાજ દામ્પત્ય આવતું રજીન કરે છે—કરાવે છે. અને સીતા અને રામ જેવાં રાધા કૃષ્ણ જેવાં ચિત્રો આકે છે. પરંતુ કાંઈક અંશે એમ કહી શકાય કે કવિઓએ મૂળ આ ભાવ પુરુષ ને પ્રકૃતિ નામક બે વ્યક્તિઓના પ્રભાવપ્રતાપમાંથી વળ્યો હોવો જોઈએ. બલ ને માયા સમર્પિત પાત્રો કવિઓ હૃદયમાં હશે અથવા સંસારના તેમના દિગ્દર્શનમાંથી તે ઉભય પાત્ર તેમને જડી આખ્યાં હશે. આમ થતાં

તેમણે લગ્નને આ રીતે પ્રકટ કરીધું છે “ લગ્ન તેની સંસ્થામાં દિવ્ય છે, તેના ઐક્યમાં પવિત્ર છે. તેની બેદમયતામાં પુણ્યવંતુ છે, તેના અર્થમાં તે પુનિત છે, તેના નામમાં તે માનવંતુ છે, તેની યોજનામાં તે ધાર્મિક છે, માનવસમાજને તે અત્યંત લાભકર્તા છે, અને પરમાત્માની મહાત્મ દ્રષ્ટિમાં તે અત્યંત ઉપયોગી અને પ્રેરણા પામેલ તત્વ છે. ”

પુરુષ ને સ્ત્રી, પરિપક્વ પુરુષ ને પરિપક્વ સ્ત્રી વચ્ચેના અવિભક્ત સંબંધ તે લગ્ન છે. પુરુષનું આથી પુરુષત્વ અને સ્ત્રીનું આથી સ્ત્રીત્વ સંપૂર્ણ બીજવણી પામે એવું કરવું એ સર્વ શાસ્ત્ર સંસાર શાસ્ત્ર, લગ્ન શાસ્ત્ર શ્રોધોધી રહેલ છે. અને મનુ મહારાજ તો એટલે સુધી પણ કહે છે કે જો કન્યા સુલક્ષણા હોય, પરંતુ તેને લક્ષણયુક્ત પતિ મળી ન આવે તો તેણે નિરંતર કૌમાર-અવસ્થા ધારણ કરવી. અને પુત્રને માટે પણ કહ્યું છે કે “ કુમારા રહી બીજમ જોવા ધુમળે, પણ આત્મા ન આલ્લદે એવાં લગ્નવત મા આચરશે. ” આ ભાવનામાં મનુ મહારાજે સ્ત્રી પુરુષની પરિપક્વતા-ચારે પાસની પરિપક્વતાને લગ્ન સંબંધ જોડવામાં ઉપયોગી ગણેલી છે. શરીરનું આરોગ્ય, મનનું બુદ્ધિબલ, હૃદયનું પ્રેમચોદાદ્ય અને આત્માનું આરથાભર્તૃ દર્શન જેટલે અંશે બન્નેમાં પ્રદર્શન પામે તેટલે અંશે બન્ને લગ્ન યોગ્ય ગણી શકાય, નહિ તો નહિ. આ લગ્નભાવનું પ્રથમ કિરણ કોઈ કવિની દ્રષ્ટિમાં માત્ર દ્રષ્ટિયોગથી યોગ્યયક્ષ્મું છે, તો કોઈ કવિ તેને બન્નેના માનસિક વા આધ્યાત્મિક આદોલનને અનુસરતું ગણે છે. અને આથીજ શેક્સપીયર નામના ઇંગ્લાંડના મહાત્મ નાટ્યકાર-દૂનિયાના મહાત્મ કવિ કહે છે તેમ ઉંડા રસઐક્ય અને ઉરઐક્ય વા આત્મઐક્યથી જોડાયેલાં દમ્પતીના લગ્નમાં મને કદાચ કોઈ પ્રકારના વિઘ્નનો વિચાર ન આવવા દો. આથી તે લખે છે કે બદલાતા જતા સંજોગોના પરિણામ વડે પ્રેમની અદ્ભુત ચીનગારી જરિય હોલાતી નથી. અથવા કદાચ એક પાત્રે પોતાના પ્રેમનું પાસું બદલ્યું તો તેથી અન્ય પાત્ર જરિય ખિન્ન થયા વિના નિજ હૃદયની ઉચ્ચ પ્રેમભાવના તળવું નથી. ડેન્ટ નામના કવિની દૃષ્ટિ જ્યારે બ્રીએટ્રીસ પર પ્રથમ પડી અને એ ઉભય ચિત્રમાં જ્યારે આત્માના તાર ઝળઝળી ઉડ્યા ત્યારે દેવલોકમાંય જાણ થઈ હતી કે પૃથ્વીને કિનારે એ વિભિન્ન આત્માઓએ નિજ અપૂર્વ એકતા સ્થાપી છે. પરંતુ કેટલોક કાળ વીત્યે બ્રીએટ્રીસના પિતાએ તેને બીજે સ્થળે પરણાવી. બ્રીએટ્રીસ જતાં ડેન્ટ કવિનો પ્રભાવ નષ્ટ ન થતાં ઉલટો વધારે દિવ્યતાને પામ્યો, અને દિવ્ય રસભર કાવ્યોને વર્ણવવા લાગ્યો. આજ રીતે કલાપી જેમ કહે છે તેમ સ્ત્રીની લગ્નભાવના પણ અવિચળ રહે છે.

છે વૈધવ્યે વધુ વિમલતા ખડેન ! સૌભાગ્યથી કે :

છે ભક્તિમાં વધુ વિમલતા, ખડેન ! શૃંગારથી કે :

કારણ આ લગ્નભાવના માત્ર દેખીતા સ્થૂળ પદાર્થો પરજ, વસ્ત્રાલંકાર વા એવાંજ કોઈ સંસ્કાર સાધવાનાં સાધનો પરજ અવલંબતી નથી, પરંતુ તે કોઈ વિશાળ અને અગમ્ય લક્ષ્ય પ્રતિ નિહાળે છે; અને તેથીજ કવિ ન્હાનાલાલ કહે છે તેમ વરની ધ્વજા કરતાં એક કુમારિકા ધ્રુવે છે કે :—

આત્મા ઝોળખે તે વરઃ

ન ઝોળખે તે પરઃ

લોક વેણુ તો એવાં છે, બામી !

ને અહ્મના લેખ કંઈ હુસ્ના ભૂંસારો ?

ધન, રૂપ, ગુણ, શરીરસંપત્તિ આ સર્વ ગુણો કદાચ વરમાં હોય પરંતુ આત્માજ ન હોય, સ્નેહભાવજ ન હોય, તો લગ્ન સંભવેજ કેવી રીતે ? બાપી તે કુમારિકા

સૂચુ પર સર્પેય વૃક્ષે;

રૂપ તો તું જાણતી હોઈ તે;

ને વિધા વઠે પણ ખરી;

આની સ્થિતિમાં તેને સાચો, તેને મનગમતો પતિ કેવો જોઈએ એવો પ્રશ્ન પૂછાતો તે કહે છે.

નહિ અધુરો, નહિ સમોવડો,

પણ પ્રાણીશ્વર, જીવન નિયંતા,

જેના આદેશ ગમ પ્રણિપતો કરે,

જેના કર કૌશલ્યમાં મ્હારી જીવન નૌકા ધીરે,

મ્હારો આશાકેન્દ્ર હૃદયનાથ,

મ્હારો પૃથ્વી ઉપરનો પ્રભુ,

અહોરાત્ર નમન નમવા,

પ્રેમથાળ ભરી ભરી પૂજવા,

મ્હારે ગૃહદેવ જોઈએ છીએ.

લાવ, ખતાવ એવો સ્નેહસુંદર રાજન !

અને આજ રીતે પત્નીને માટે પણ એવીજ ઉચ્ચ ભાવના લગ્નઉદ્દેશ્યાર કવિ કહે છે:-

પ્રિયતી પરમ પાંખ્ય થજે,

ને પૃથ્વીને નભો મંડળ ઝોળંગવી

પ્રિયને ઉતારજે પ્રભુના પદમાં.

કંથની વિધાત્રી થઈ વિચરજે.

અને આજ ભાવ વડે એજ કવિએ કસ્તુરબાબને મુજેથી મઠયાં છે:- ગાંધીજીને પડખે છે કાણુ ? એ પ્રશ્નથી શરૂ થતી ભાવના હી લગ્ન પ્રથિ સૂચવે છે:

પ્રાણનાથની પ્રતિકૃતિ,

પ્રિયતમની પરમ શોભા,

જીવનના જીવિતેશ્વરો.

ઓળો આભા તેજમંડળ
તપોવનની એ તો તપસ્વિની,
નિર્ભય, નિહર, નિઃસંશય.
સુખ દુઃખની તડકી ઢાંચડીમાં,
જીવનવિવિધતાના વનઉપવનમાં
દેશપરદેશના રજુપગથારમાં,
પ્રાણુની કાયા સમેતડી
દેહની કાયા સમેતડી.
સદૃશ સંગાયે પરવરતી
એ કુલકંઠ્યાણિની.

‘માલા ને મુદ્રિકા’ નામના કલાપીનો એક પુસ્તકમાં કાન્તાને કેશવ અને કાન્તાને કાન્તાનો મોરારમ સંવાદ પણ લગ્નભાવનું જોડું અને સાચું એમ અનુક્રમે દર્શન કરાવે છે.

મિલ્કન કવિએ ‘આદમ અને હવા’ના ચિત્રો એના ‘સ્વર્ગમાંથી પતન’ નામના મહા કાવ્યમાં યોજ્યાં છે, અને તેમાં જે જાતની ગંભીર લગ્નભાવના ઉતારી છે તે ખરેખર અનુ-કરણીય છે, બદલે આપણી પૂર્વની ભાવના હોય તેવીજ છે; તેમાં આજ ભાવ સર્વોપરિ છે.

“બહાલાની ઇચ્છા એજ મહારી ઇચ્છા થાવ;
તેનો આનંદ એજ મહારો આનંદ,
તેનું સુખ એજ મહારું સુખ,
તેની ઉન્નતિ એજ મહારી ઉન્નતિ,
આખરે તે તે હું એમ તત્ત્વમસિ.”

સૌ કનુખહેન દવે

આમ થતાં લગ્ન એટલે કવિ કહે છે તેમ ‘પતિએ પત્નીવ્રત લેવું, અને પત્નીએ પ્રતિવ્રત લેવું અન્યોન્યની એવી પૂણ્ય પ્રતિજ્ઞા તે લગ્ન’. સૂર્ય ને ચંદ્રસમાં અન્યોન્યને વિકસાવે ને વિલસાવે એ લગ્નની મહાદીક્ષા. સંસાર અને રાજ્યના મહાનિયમનથી ય આ ભાવો—આ લગ્ન ભાવો જુના છે જગતમાં. આવું લગ્નભાવ કાળખળથી અજીત છે, મૃત્યુથી પર-અપર છે, વિષવતા સંસારના વાયુથી તે છેકળ અસ્પર્શ્ય છે, સૌન્દર્ય અને અન્ય કાંઈ પ્રેમની વા લગ્નની આવશ્યક વસ્તુઓનો ધ્વંસ થાય, છતાંય પ્રેમભાવના તો ચેતનની અવિનાશી ચીનગારી જેવી અને પ્રકાશના પરમ તણુખા જેવી સદૈવ વિરાજી રહે છે, કારણ પ્રેમ એ પ્રજા પોતેજ છે, અને પ્રજા જેટલો અવિનાશી અમૃત છે, તેટલોજ એ પરબ્રહ્મ સમે પ્રેમ પણ છે. આ રીતે જોતાં કવિની દ્રષ્ટિમાં ‘પ્રેમ એ પ્રાણુની પરમચેતના’ ગણાય છે અને એ પરમચેતના જેટલી સંસ્કાર પામેલી અને સંમિદ્ધ થયેલી તેટલીજ તે લગ્નભાવને સવિશેષ પોષનારી થઈ પડે છે. આથીજ લક્ષમણ અને તેની ઉર્મિલાના રમેહની વાત સીતા વનવાસ નામના એક નાટકમાં વર્ણવતાં કવિ લલિત લખે છે કે:—

સ્વજનના શુદ્ધ સાથા સ્નેહની તો વાત જૂદી,
પરસ્પર પ્રેમના આચારની તો રીત જૂદી.

સોડહમ્ સોડહમ્ સતી રહે,

સોહં સોહં કંથ,

સેવે એક ખીન્ન સદા

એ સહચાર અનંત.

વિરહ સહવાસની જાદુઇ બલિહારીજ જૂદી,

અજબ આકર્ષણે ખેંચાઇ સાંકળ એજ જૂદી.

અખોલ આંખે સમજતાં, બહાલપની કાંઇ રીત,

અમીમય હૈયાં ઉમળકે, થાય પરસ્પર લીન,

પ્રેમની અને લગ્ન બાવની આવી ઉચ્ચતમ ઝાંખી કર્યા પછી કવિઓએ લગ્ન કર્તવ્ય પણ લખવામાં કચ્છ નથી રાખી. એક કવિ પતિપત્નીના પરસ્પર પ્રેમદાન થયા પછી, આત્મ વેણુ અન્યોન્યને આપે છે અને આ પ્રમાણે ગાય છે:—

વેણુ લઇયે ને દઇયે,

હૈયાની, સૈયા !

વેણુ લઇયે ને દઇયે.

તું જગમેહન,

હું રસશોભન,

દિલને વસ્ત્રાં દરિયે

હૈયાની સૈયા ?

વેણુ લઇએ ન દઇએ,

તું નટનાગર,

હું રૂપસાગર,

ભરતી બધે ભરીયે,

હૈયાની સૈયા !

વેણુ લઇયે ને દઇયે.

અને આ પ્રમાણે અંસી અદલાવદલી કરતાં નિજ આત્માના શ્વેત ઉષાદ ઉષાદે છે. તો ખીન્ને રથજે ખીન્નું જ કર્તવ્ય યોગ્યું છે.

રહામે તીરે છે ત્હારી રામવાડી,

તો આ તીરે માંડીશ હું સીતાવાડી,

ત્યાં છે વીરરસના મહાકાવ્ય,

અહીં જન્મશે શુભારના કાવ્યસુભાર,

ત્યાં છે અહોપનિષદ

અહીં અવતરશે અહાકવિતા.

તેા ત્રીજે સ્થળે જગતના પ્રગતિતંત્રમાં નરનારીને ધીરે ધીરે પરંતુ સત્વર પધવા કવિ ઉપદેશે છે:—

ધીરે ધીરે ધીરે ધીરે ધીરે ધીરે ધીરે ધીરે ધીરે,
ધીરે જીવનસિતાર ઝણુઝણુવો ધીરે ધીરે,
ધીરી ત્વરાએ બહાલાં ! રસ જમાવો ધીરે ધીરે, ધીરે
સ્નેહના તરંગ શ્વાસો શ્વાસ ઝીલો ધીરે, ધીરે,

ધીરી ત્વરાએ જગતને જગાવો ધીરે ધીરે,
અમીના તરંગ આખેઆખ ઝીલો ધીરે,
ધીરી ત્વરાએ જગતને ઝૂલાવો ધીરે ધીરે,
અભયના તરંગ રોમેરોમ ઝીલો ધીરે ધીરે,

ધીરી ત્વરાએ જગને રસ ઝીલાવો ધીરે ધીરે,
તેજના તરંગ આત્મપાંખ ઝીલો ધીરે ધીરે.
ધીરી ત્વરાએ જગતને ઉડાવો ધીરે ધીરે,

ધીરે બહાલાં ! ધીરે ધીરે, ગાઓ કુમો ધીરે ધીરે,
ધીરી ત્વરાએ જગત્તાય જય ગળવો ધીરે.

સંલિત.

આ સૌ સુંદર ચિત્રોની સાથે હવે એક કશ્ચ ચિત્ર ઉતાર્યા વિના નથી રહેવાતું. કારણ લગ્નભાવ જેવો મઝેથી ઉપલા સર્વ કવિઓએ આંક્યો છે, તેવો મઝાનો પરંતુ ટટુ અને કશ્ચ આ નીચલા પ્રસંગમાં યોગ્યો છે. ‘સ્નેહ નિદાન’ નામનું સ્વ. ગોવર્ધનરામભાઈનું કાવ્ય આપણી હાલની હિન્દુ-સંસારની સચોટ ઝાંખી કરાવે છે, અને ‘સાચું લગ્ન’ અને ‘કૃત્રિમ લગ્ન’ તેનું આરિક અવલોકન કરાવે છે. જોઈએ તે કાવ્ય અને સમજીએ તેના ભાવો:—

કાવ્યના ભાવશઃ વિવરણ સાથે વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું હતું.

તા. ૩૦-૧૧-૧૯
સુરત, શ્રી મંડળ સમક્ષ.

મંબુલાલ જમનારામ દવે.

કૂટવાની અનાવશ્યકતા

લેખક:-બહેન ઇન્દુમતિ ઠાકોર સુરત.

(આ અંક માટે ખાસ)

રડવા કૂટવાનો રિવાજ મરણ પ્રસંગે જોવામાં આવે છે. રડવું અને કૂટવું એ બંને જુદી જુદી વાજતો છે. સગા સંબંધીમાં મરણ થાય ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે રડવું આવે પણ કૂટવાનો રિવાજ પાછળથી અજ્ઞાનતાને લીધે દાખલ થયો છે અને હાલમાં આપણા હિન્દુ યૌવનોમાં તે ઘણો વધી પડ્યો છે. કોઈપણ બહેન જ્યાં એમ સાંબલ્યું કે ન્યાતમાં અગર ઝોળખીતામાં શ્લાઘા મરી ગયું કે તુર્ત પોતાના ઘરનું કામકાજ એમને એમ મૂકી ત્યાં દોડી જાય છે, પછી તે પોતાની પડોશમાં હોય, વા દૂર હોય. પડોશમાં કે રહેજ માયાપીછાનવાળાને ત્યાં મરણ થાય તો પણ પોતાની સાથે બે ચાર સ્ત્રીઓને લઈને કૂટી આવવું પડે, નહિ તો વિવેકમાં ખાતરી આવી ગણાય અથવા કૂટવા ન ગયા હોય, ત્યાં સુધી મરનારના સગાને મ્હોં બતાવતાં શરમ આવે. વળી જ્યાં સુધી કૂટી આવ્યા ન હોય, ત્યાં સુધી મરનારના સગાને એમને એમ મળવા અગર દિલાસો આપવા ન જવાય, પ્રથમ કૂટી આવવું તો પડે.

કૂટવાની ખાતર કેટલીક બહેનો દૂર પરદેશથી ભાડા ખર્ચાને આવે છે તે વખતે ભાડાના પૈસા તથા અમ તરફ તેમનું ધ્યાન રહેતું નથી. ઘરમાં ગમે તેટલી આપદા હોય, પોતાના પતિ તથા છોકરાંને કોઈ સંબંધી ખવડાવનાર ન હોય, તેની શીકર તેઓ રાખતાં નથી. “ગમે તો હું રાતનું ખાવાનું અત્યારે કરી મૂકીશ અને સવારે આ પાડોશીની શ્લાઘા છોકરી છે તે તમને બધાને ખોચડી મૂકી આપશે, તમે તે ઉતારી લેજો અને બે દિવસ ગમે તેમ ગળાડાવજો, પણ મ્હારે તો ગયા વગર નહિ ચાલે. મ્હારે અને મરનારની માતે અને બહેનને આમ આમ સંબંધ હતો અને શ્લાઘા બહેન તો એને કેળવણી કરેલી (ઉછેરેલી) એટલે મ્હારાથી ગયા વગર કેમ રહેવાય ?” (વિગેરે શબ્દો તેઓ બોલે છે. એમની કેળવણીના બદલે તો કૂટવામાં જ આવતો જણાય છે. આ કૂટવાને બદલે જો કોઈએ પોતાના સગાના લગ્નમાં આવવાની આમંત્ર ક્યોં હોય, તો તે પ્રસંગે તેઓ કંઈ કંઈ બહાના કાઢે છે “મને શ્લાઘાનો શોક છે, ઘરમાં કોઈ નથી.” વિગેરે તેઓ કહે છે અને દુરગામ હોય, તો તો રેલ્વેનું ભાડું તે વખતે હોયે વાગે છે. કારણ કે તેમાં કૂટવા જેટલો ખાનદ મળતો નથી, તેથી તે ભાડું ખર્ચાને બદલે બેરોબર વળ્યો ગણાતો નથી.

રડી કૂટીને તેમનું મહાભારત કાર્ય પૂર્ણ કર્યા પછી તેઓ પોતાના સગા બહાને ત્યાં મળવા (બટકવા) જાય છે. કોઈ બહેન તો કૂટવા આવે છે, તેની જોડે જોડે પોતાના છોકરા અથવા છોકરીના વિવાહનું પણ ગામમાં નક્કી કરતાં જાય છે. મું એમનો અંતરનો શોક !

અને શું એમની દિલ્લાસો દેવા આવવાની રીતભાત ! એક તરફ દિલ્લીગીરીના ખોટા આંસુ તેઓ પાડે છે અને બીજી તરફ ખુશાલીની અનેક અનેક વાતો તેઓ કરે છે. ધીકાર છે એવા આવનારને અને તેમને ઉત્તેજન આપનારને !

વળી જે બહેનો પુરૂષોની લાજ કાઢે છે અને તેઓ ખેડા હોય ત્યાં આગળથી જવું હોય તો સવા હાથ લાંબો ધુમટો ખેંચ્યા પછીજ જાય છે, તેજ બહેનો ઓટલા પર પુરૂષો ખેડા હોય, તેમના દેખતા છેડા નીચો રાખી, મોટે ધોટે છાજીઆ લઇને ધમાધમ છાતી અક્ષણે છે. આ વખતે તેમની લજ્જા ક્યાં જાય છે ? જે બીજા બે ચાર ખેરાંઓ એ દરમિયાન તેમને ખચર થવાથી ત્યાં આવી પહોંચે તો ઉભેલાં ખેરાંઓને શરૂ થકે છે અને તેઓ વધુ જોરથી ફૂટવાનું અને ધોટા પાડવાનું શરૂ કરે છે.

ફૂટવા આવનારી બધી બહેનો કંઈ સૂગી હોતી નથી, તેમ બધીને કંઈ રડવું આવતું નથી. કેટલીક પોતાનું દુખ સંભારી રહે છે અને કેટલીક તો ખાલી રમુજ જોવા (કેમ ફૂટે છે છેડા વાળવામાં શું શું શબ્દો ખેંસે છે તે સાંભળવા)જ આવે છે. ફૂટવાનું કાર્ય પતી ગયા પછી બધી બહેનો ભેગી થઇને હાડે કસેજે એક ઓટલાપર તેમની કચેરી બંદે છે. ત્યાં ચોપડાં ખુસે છે, ચર્ચા થાય છે અને નિંદાના ન્યાય સુકાવાય છે.

શું બહેનોની લાગણી ! ફૂટવા પછી સર્વ વિસર્જન ! તેજ વખતે રડવું આવે અને પછી તો ડાહી ડાહી વાતો (ફથલી) થાય !

પ્રથમની બહેનો ફક્ત શાન્તપણે ખેંસીને રડતીજ હતી, પણ ઉપર પ્રમાણે છાતી માથા ફૂટતાં તેમાં વધારો થયો, ફૂટવાની શરૂઆત થઈ અને ખરી અંતઃકરણની લાગણી આ દ્વારા બહાર પડી, જેને આપણી અજ્ઞાન અને કામ વગરની બહેનોએ હોંશથી વધારી લીધી અને હાલમાં તો ફૂટવાની એક રીતજ થઇ રહી છે. હવે તો બીજી બહેનો આવે, અને ધરના સગા બહાલાને “ખેસી જાય” કે “ઉભા થાય.” કહે ત્યારે ખેસવાનું અને ઉભા થવાનું અને જ્યાં સુધી “ખેસો” કે “ખેડો” કહે નહિ, ત્યાં સુધી છેડા વાળીને રાગ લંબાવ્યા કરવો પડે, નહિ તો લાગણી જણાય નહિ !

કેટલાક એમ માને છે કે ફૂટવાનું કાર્ય દરેક બહેનને સંપૂર્ણ આવડતુંજ જોઈએ. ખરાબ ખર ઉભા રહેવું, અમુક વખતે હાથ ઉંચા કરવા, નીચા કરવા, એ બાબતની તાલીમ દરેક બહેને ભેવીજ જોઈએ. આમ ન થાય તો બધા વાતો કરે છે.

ખાર મહિના સુધી રડવા ફૂટવાનું રાખવું એ તો ઢોંગજ છે. આપણું સગું મરી જાય છે ત્યારે આપણને લાગણી થયા વગર રહેતી નથી એ વાત ખરી છે, પણ વખત જતાં તે વિસારી પડે છે. કહેવત છે કે “કુખનું ઓસડ દહાડા.” જે લાંબો વખત શોક જરી રહેતો હોય, તો જગતમાં કોઈથી પણ જીવાય નહિ. ખાર મહિના સુધી રડવું આવડતુંજ નથી. એ તો મોઢાને દેખાડવા સાઈજ રાખવામાં આવે છે. જીવાન પુરૂષ મરી જાય છે. ત્યારે બાઈઓને કે જાલણીને પૈસા આપી રાજીઆ જાવા સાઈ ખોલાવે છે. કારણ કે બાઈઓ ફૂટવામાં બહુ હોંશી-

આર ગણાય છે. જેમ અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં લશ્કરી અમલદારો નાયક, જમાદાર, સેક્રેટનન્ટ વિગેરેના ઓફિસો ધારણ કરી તેમના હાથ નીચે અમુક સંખ્યાની દુકડી સોંપવામાં આવે છે, અને તે દુકડીના માણસો પોતાના અધિકારીના હુકમ માન્ય કરે છે, તેમ કેટલીક રાત્રિમાં એવી ફટનારીઓ તેઓના જેવા ઓફિસ ધરાવતી માલમ પડે છે. આવે પ્રસંગે જ્યારે આવી સ્ત્રીઓ ફટવામાં આગળ પડતો ભાગ લે છે ત્યારે તે પ્રસંગે બીજી તેમના હાથ નીચેની સ્ત્રીઓ તેમના શબ્દોનો પ્રતિકર તથા તેમની ફટવાની રીતનો બરાબર જવાબ આપે છે. આવી સ્ત્રીઓ જો કે પોતાની રાત્રિમાં અગર તેમના જેવી બીજી સ્ત્રીઓમાં પોતાની ફટવાની કુશળતાનું માન ધરાવતી હશે અને મનમાં ફક્ત હશે, પણ તે સમજી વ્યર્થ અને મુર્ખાઈ છે જેવી કુશળતા તેઓ ફટવામાં બતાવે છે, તેવીજ કુશળતા જો તેઓ કોઈ પણ લોકોપયોગી કામમાં બતાવે, અરે ! ફક્ત પોતાનાજ પુત્રો અને પુત્રીઓ કે જેના પર ભવિષ્યમાં દેશનો ઉદ્ધાર થવા સંભવ છે, તેનેજ ઉછેરવામાં બતાવે તો પોતાનું અને દેશનું કલ્યાણ કરી શકે અને પોતાનું જીવન પણ સાર્થક કરી શકે. પણ અફસોસ ! તે સમય ક્યાં !

મરનારની પાછળ રડવું ફટવું શું યોગ્ય છે ? ના. મરનારની પાછળ આપણે ગમે તેટલું રડીશું કે ફટીશું તે વ્યર્થજ છે. જો આપણે તેમ કરવાથી તેને પાછો મેળવી શક્તા હોઈએ, તો તેની પાછળ આપણે ફટીને છાતીમાંથી લોહી કાઢીએ અથવા આપણે પ્રાણ આપીએ તો તે યોગ્ય ગણાય. પણ તેમ કદા બન્યું નથી અને બનશે પણ નહિ. ગયું તે ગયુંજ. કોટિ ઉપાયે તે પાછું ફરવાનું નથી. માટે આ રિવાજ તદ્દન અયોગ્ય છે. વળી મરનાર પાછળ ફટવાનું કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં લખ્યું નથી. મહારા ધારણ પ્રમાણે રડવાનું પણ ફક્ત બેજ પ્રસંગે છે. પહેલું માણસ મરી જાય અને તુર્ત પોક મૃકવામાં આવે છે, જેને પ્રાણપોષ કહે છે તે, અને બીજું અગ્નિદાહ વખતે જે પોક મૃકવામાં આવે છે તે. આ પછી (ચિત્તા છંટાયા પછી) રડવા ફટવાની મનાજ છે. તે છતાં પણ આપણી અજ્ઞાન બહેનો તે નિયમને પાળતી નથી અને દિનપ્રતિદિન અજ્ઞાનતાના ખાડામાં વધુને વધુ ડુબતી જાય છે. એ ખાડામાં કેટલાએ ડુબી ગયા છે અને કેટલાએ ડુબશે પણ હજી કોઈ તેમાંથી તરતાં શિખતું નથી અને શીખવતું નથી. કેટલાક લોક લગ્નગથી ભય પામીને શીખવાનો પ્રયાસ કરતાં નથી અને કેટલાક તો તે ખાડાનું ખાંડ પાણી પીવામાંજ મોજ માને છે.

કોઈ ક્રીમતી વસ્તુ ખોવાઈ જાય, ચોરાઈ જાય કે નાશ પામે તો તેને માટે રડવું કે ફટવું કંઈક ઠીક છે એમ ગણીએ, પણ જે ચીજ ખોવાતી નથી, નાશ પામતી નથી, તેની પાછળ આપણે શા માટે રોક કરવો જોઈએ ? આપણે મરણનો અર્થ સમજ્યાંજ નથી. મરણ હંમેશા દેહનું થાય છે. આત્માનું થતું નથી. આત્મા અમર છે. “ The Ancient wisdom ” માં લખ્યું છે કે—

“ Death is the greatest of earth illusions. There is no death but changes in life conditions. ” જીવંતીના ક્રમમાં હંમેશા ફેરફાર થવા કરે છે.

વળી જ્યારે જીવ આ સ્થૂળ શરીરથી છુટો પડવા માટે છે ત્યારે તે સમયે આ ભૂમિકા ઉપર તે જીવે જે જે સૂક્ત્ય કે ઉન્નત્ય ક્યાં હોય તે સર્વ તેની સન્મુખ ખડા થાય છે, જીવ આ

સમયે તે જોવામાં રોકાયેલો હોય છે. આ વખતે તેના સગા સંબંધીઓ તેને ખેડુદ્ધ ગણે છે અને રક્ષાપીટા શરૂ કરે છે, આથી જીવતા પોતાના ધ્યાનમાંથી ચુકે છે, ગભરાય છે અને દેહથી છૂટા પડે છે. કેટલાક સુત પુરૂષો આ દરમ્યાન તેની આસપાસ ચંડીપાઠ કે ગીતા જેવું વાંચે છે અને ઘણા “રામ રામ”ના પોકાર કરે છે અને જીવ ગયા પછી પણ કેટલાક સમય સુધી તે પ્રભાણે કરે છે. આ રીત સારી છે. કારણ કે દેહ છોડતી વખતે જીવને પ્રકૃત પ્રભુનાજ વિચારમાં રાખવો જોઈએ.

૨૬વા કુટવાથી મરનારને શું શું ગેરલાભ થાય છે? મરનારની પાછળ ૨૬વા કુટવાથી તેનો આત્મા જે ઉચ્ચ ભૂમિકા તરફ જતો હોય છે તે આપણને કલ્પાંત કરતાં જોઈને આપણી તરફ ખેંચાય છે. જ્યાં સુધી આપણે ૨૬વઃ કુટવાનું બંધ કરતાં નથી ત્યાં સુધી આપણે તેને આગળ વધવામાં અટકાવ કરીએ છીએ. એક બાળકથી આપણે તેની સહગતિ કરવા સારું અગિયારમાં, બારમાં અને તેરમાં દિવસે આત્મણી જગાડીએ અને તર્પણ કરાવીએ છીએ અને ખીજા બાળકથી આંસુથી તે ભોજનને અપવિત્ર કરી, મરનારને તે ઝેરનું ભોજન કરાવીએ છીએ. ગરદ પુરાણમાં લખ્યું છે કે “મુખ્યાની પાછળ સગાંબહાણાં રડી કૂટીને જે આંસુ અને લીંટ પાડે છે તે મરનાર પ્રેત ખાય છે.” ત્યારે આપણે તેના સંબંધી થઈને આત્મ જરાય ભોજન કરાવવાનું પસંદ કરીશું? આપણને શોક થાય તે સ્વાભાવિક છે પણ આની જગલી રીતે કૂટીને શોક કરવો એ તદ્દન અયોગ્ય છે. જે લોકો જાની છે, તેઓ કદી પણ શોક કરતાં નથી જે બહેનો રડે છે, કૂટે છે તેમને ૨૬વા કુટવાથી કશો લાભ થતો નથી.

હિતોપદેશમાં કહ્યું છે કે:—

“શોકસ્થાનસહસ્રાણિ મયસ્થાનંશતાનિ ચ ।

દિવસે દિવસે મૂઢમાવિશન્તિ ન પંડિતમ્ ॥

અર્થ—શોકના સ્થાન હજારો છે અને ભયના સ્થાન સેંકડો છે. પરંતુ મૂઢનેજ શોક નડે છે. પંડિતને નહિ.

મરવાનું કંઈ આપણા હાથમાં નથી. એક કાવ્યમાં લખ્યું છે કે “દોરી સધળી એના હાથમાં ભરાવ્યું ડગલું ભરે, જેવો જંત્ર વગાડે જંત્રી તો સ્વરૂપનિસરે, ચિત્ત તું શીદને શીથળા કરે, કૂણુને કરવું હોય તે કરે.” માટે જ્યારે આપણા સગામાં મરણ થાય અને આપણને લાગણી થઈ આવે ત્યારે ૨૬વા કુટવાનું કાણુ સુધી ચિત્તને શાંત કરી, ધ્યેયરતી અકળકળાનો વિચાર કરવો. શ્રી કૃષ્ણચંદ્રે પણ જાની અને અજ્ઞાનીઓનો તકાવત સમભવતાં અર્જુનને કહ્યું છે કે ‘તું જેનો શોક કરવો યોગ્ય નથી તેના શોક કરે છે અને વળી હું પંડિત છું એમ વાદ કરે છે, પણ પંડિત કંઈ સુવાણો કે જીવતાનો શોક કરતા નથી, !’

આથી રીતે શાસ્ત્રોમાં મરનારની પછાડી શોક કરવાનું લખ્યુંજ નથી. માટે જો આપણે મરનારનું શુભ ઈચ્છતા હોઈએ, તો આપણે શાંતિથી તેની કિંવાઓ કરી તેના આગળ વધવાના માર્ગમાં અંતરાય રૂપ નહિ થતાં મહદગાર થવું જોઈએ.

રહવા કૂટવાથી ગેરફાયદા પહોં પહોં છે. અતિશય રહવાથી આપણું લોકી બન્યા કરે છે. જ્યારે લોકી અતિશય ઉંઠળી જાય છે, ત્યારે તેમાંથી પાણીના જે ભાગ હોય છે તે આંસું રૂપે અને હાંટ રૂપે બહાર નીકળે છે અને આથી આપણા લોકીમાં ઘટાડો થાય છે. રહવાથી આંખના તેજમાં પહોં ઘટાડો થાય છે, રહવા કરતાં કૂટવાથી પહોં ગેરફાયદા છે. અતિશય કૂટવાથી છાતી લાલચોળ થઈ સોજે ચડી આવે છે, લોકી બરાબર ફરી શકતું નથી તેથી અનેક વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે. જેની છાતી નખળી હોય તેને બહુ કૂટવાથી ક્ષય રોગ થાય છે. વાયુવાળાને ગભરામણ થાય છે, અને કૂટતાં કૂટતાં ચક્કર આવવાથી પડી જાય છે, વખતે તાણુ પહોં આવે છે. કૂટવામાં છે શું? દશ બાર જણા ભેગા થઈ, રહવું ન આવે તોએ મઠા પ્રયાસો કરી, મુઠ્ઠા સફરજન જેવું, કટાણું મઠોં કરવું અને આંખો-ઝોળી યોળી રહવું, અને તેમાં મરનારના ગુણ દોષનું એવું બારીકાથી દિગ્દર્શન કરાવવું, કે ફક્ત એ જીવો વચ્ચે જે કંઈ ટંટો હોય, તો તે કજીઆ તેના ગુણને ઢાંટી દોષને અગાડી લાવવામાં બતાવી, રડી, ગમે તેમ રાગડાઓ જેડી અનુપ્રાસ મેળવવાં, પિંગળમાં 'કટાવ' નામનો છંદ છે, તેના જેવા ટુંકા અનુપ્રાસવાળાં વાક્યો 'શીઘ્ર કવિ'ની માફક બનાવી, સુરીલા કહે ગાવા. અત્યંત ધ્યાન ખેંચનારી વાત તો એ છે કે કૂટવામાં રક્ત મરનારને માટેનું કંઈ ખોલી મુંગા ખેસતા હોય તો ડીક પરંતુ તેમ નહિ કરતાં વર્ષે છ મહિનાપર જે કોઈ સણું મરી ગયું હોય તો તેને, ત્યાં યાદ કરી તેના પર પહોં રાહણું રડી, તેની જુલાઈ જતી સ્મૃતિઓ યાદ કરવી. આથી કેટલીક વખત તો કેટલાંકને પડતાં પર પાડું જેવું પહોં થાય છે. વળી કેટલીક વખતે તો જીવતાને પહોં કૂટવામાં આવે છે.

આ ઉપરાંત બીજાં પહોં ગેરફાયદા છે, તેથી તે લક્ષમાં રાખીને આપણે કૂટવાનો દુટ રીવાજ બંધ કરવા કઠીબદ્ધ થવું જોઈએ. બધા કહેતાં આવ્યા છે અને કહે છે કે, "રહવા કૂટવાનો ચાલ નહોતો છે" ત્યારે તે બંધ કરવાને કેમ કોઈ પગલા બરતાં નથી? પોતાના સગામાં હોય છે ત્યારે કેમ બધા બાઈઓ અને બહેનો મુંગા ખેસી રહે છે? આપણે પારકાને કહીએ કે આ રિવાજ બંધ કરવો જોઈએ અને આપણે માથે પડે ત્યારે બધાનાં કહાડીએ કે "લોકો વાતો કરે તેથી હું અચકાઉં છું" આપણે જ પહેલ કરી બધાને દૃષ્ટાંત રૂપ થવું જોઈએ. બધે લોકો વાતો કરે સત્યવાતમાં લોકાપવાદથી ડરવું શાને? વાતો કરી કે બેચાર દિવસ ખોલી કરી, લોક એની મેળે શાંત ખેસશે જ્યાં કંઈપણ સાઈ થાય ત્યાં વાતો થયાં કરવાની માટે એથી ગરાપણુ ખીલીવું નહીં જોઈએ.

કેટલીક બહેનો કહે છે કે એ રિવાજ તો અસલથી ચાલ્યો આવે છે. અને ઘરડા ઘરડા-ઓએ જે કંઈ છે તે વિચારીને જ કંઈ હશે માટે આપણે શા માટે એ રિવાજ બંધ કરવો?" આ ધારણા તદ્દન ખોટી છે. ઘરડાઓનું કરેલું બધું જ આપણે માન્ય રાખ્યું નથી.

ઉંડાણથી તપાસતાં જરૂર આપણને માલજી પડશે કે એ રિવાજ જેવી રીતે હાલ ચાલુ છે તેવી જ રીતે અસલ દાખલ તો નહિ જ થયો હોય. અસલ કોઈ રિવાજ દાખલ થયો હશે અને હાલમાં જે રિવાજ ચાલુ છે તેનો દિન પર દિન થયેલું તેનું પરિવર્તન જ છે. આપણે અસલનું બધું માન્ય રાખતાં આવ્યા નથી. જેમાં કંઈ સત્ય યા હાયદારૂં ન જણાય તેને તરત છોડતાં આવ્યા છીએ. આપણને જેટલું જાણ્યું તેટલું જ રહેવાં દીધું છે એવા તો પહોંએ

હાખલા મોજુદ છે. સમય બદલાતો જાય છે. તેમ આપણે કાર્યો પણ તે પ્રમાણે કરવા જોઈએ. જે લોકો વીસમી સદીમાં સોળમી સદીના વિચાર દર્શાવી તે તુલકાનકારક હોય છતાં તેને હાં પકડી ચાલુ રાખવા પ્રયત્નો કરે છે તેઓ પ્રભુ પ્રત્યે ગુનોહ કરે છે એમ નક્કિ માનવું.

આ રિવાજ જે ધારે તો પુરૂષ અને સ્ત્રી બંને બંધ કરી શકે છે. સ્ત્રીઓ ધારે તો દરેક કાર્ય પાર પાડી શકે. ન્યાતમાં કે સગામાં કોઈ ઠેકાણે મૃત્યુ થાય તો તેને ત્યાં દિવાસો આપવા જવું પણ ફટવામાં બાળ નજ લેવો એવો મનથી નિશ્ચય કરવો. લોક નિંદા-મુખ્યત્વે ફરી સ્ત્રી નિંદાની દરકાર કરવી નહિ. “ફટવાથી ઘણાં ગેર ફાયદા છે.” “હમે ભૂખા રહીશું” “કપડા ત્યાં નિંદા સહીશું પણ ફટવાનો નહિં જ જઈએ” એવો મનથી દ્રઢ નિશ્ચય કરી દરેક બહેનને એના ગેરફાયદા સમજાવી સ્ત્રી હાં પકડવામાં આવે તો દરેક બહેન આ સાચી હાંથી આ ફટ રિવાજનો ઘણી જલદથી અંત આણી શકે.

પુરૂષો પણ આ રિવાજ બંધ કરવામાં ધારે તો મદદ કરી શકે. દરેક પુરૂષે પોતાની પત્નીને રડવા ફટવાથી થતાં ગેરફાયદાની સમજ પાડવી જોઈએ. અને જવાની ખાસ મના કરવી. જ્યારે પોતાના સગામાં મૃત્યુ થયું હોય તો આગળ પડી પહેલ કરી આ રિવાજ કાઢી નાંખવા પોતાનાથી બનતો પ્રયાસ કરવો. પોતે શાન્ત રહી સર્વને દિવાસો આપવો પ્રથમ લોકો જુઠું બોલશે પણ તેથી ન ડરતાં સર્વે પુરૂષે અને સ્ત્રીઓએ પોતાના શુભ કાર્યમાં મંડી રહેવું અને ભવિષ્યની પ્રજાની શુભ આશિષો ગ્રહણ કરવી. આ ત્રિપથ પર દરેક બહેનો યોગ્ય વિચાર કરશે, અને આવા શુભ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ આરંભશે તો આ લખાણની સફળતા માનીશ.

૭ પરીક્ષા. ૭

(લેખક:—એક એન્જીએટ)

(આ અંક માટે ખાસ)

હું યુનીવરસીટીની બધી પરીક્ષામાં પહેલીજ ટ્રાયલે યાને ફરફરતી ધન્ય (flying colours) નીકળ્યો હતો; મેટ્રીક, પ્રીવીયસ, ઇન્ટર, બી. એ.ની પરીક્ષામાં એકે ડકીંગ ખાધું ન હતું, પણ એમ. એ.ની પરીક્ષામાં એક જગરદસ્ત અને તનશીકસ્ત ગુંલાટ ખાધી; વળી ન્હાન-પણથીજ માઈ. લેજુ. બહુજ સેન્સીટીવ હતું, તેથી પરવરદીગારના આ પૈકે મ્હને મળ્યુત શટકો લાગ્યા. બધી પરીક્ષાના દિવસે મુંબાઈમાં રહેતો હતો નહીં, એટલે મિત્રો તરફ તારના સંદેશા છૂટતા, પણ કમનસીમે આ વેળાએ જાતે પરિણામ સાંભળવા ગયો, અને યા ઇન્શાહ અલ્લાહ મારો નંબર ગેપ!! તે દિવસે મ્હારી સ્થિતિ બહુ ગંભીર પૂતની અને તેનું વર્ણન વાંચક! કીક લાગે તો વાંચ.

ધીમે ધીમે પરીક્ષાના પરિણામનો દિવસ નજદીક આવવા લાગ્યો. એટલે મ્હને કાંઈ અવનવી લાગણીઓ જન્મ લાગી. આજે રાજબાદ ટાવરની તીચે સાડા બાર વાગે કેટલાંકના બાર વાગ-

વાનાં હતાં. તેમાંના એક હું પણ હતો. તેથી નિયત કરેલા સમય પૂર્વે હું ઘેરથી નીકળ્યો. દાદર ઉપરથી ઉતરતા વેંતળઃ—

(ઉપજાતિ) શ્રદ્ધાલ માસી ઝટ ફાળ મારી,
મંજુ સ્વરો "મ્યાકિ" વડે વધાવી;
વિદ્યુત વેગે મુજ પાસ આવી,
"હિનિર્ભુ આશા તુજ માટે લાવી."

ખીલાડીબાઈના આ માન શુકનથી મ્હને વિનયની પ્રતિત્તિ થઈ, પરંતુ આ વિદ્યુત શક્તિ ના જમાનામાં જોખને બધાએ ગૌણ સ્થાન આપવું જોઈએ, અને માત્ર નિર્બળ મનનાંજ મનુષ્યો શુકન અપશુકન ગણે છે, એમ વિચારી હું હિમાલય પર્વત જેવો અચળ બની અપશુકન ને તૃણવત લેખી આગળ ચાલ્યો.

આજે અગીઆર વાગ્યાનાંજ ટોળેટોળાં રાજનખાઈ ટાવર આગળ એકત્ર થયાં હતાં, દરેક વિદ્યાર્થીની મૂર્તિનું ઉંડું અવલોકન કરતાં કાંઈ વિચિત્ર દેખાવ લાગતો હતો, કેટલાક તો અવશ્ય પાસ થવાનાંજ છે એમ સમજી મદગળતા માતંગ પેરે આમથી તેમ શરત હતા, વળી કેટલાક આડમ્બરી અને હવામાં કીલા બાંધનાર વિદ્યાર્થી કહેતાં "fig for the Exam-Success is bound to come" એમ સમજી પુલપુલ કુક્ષાની માફક ઉડતાં હતાં, વળી કેટલાક રેતીના ભુંજેલા, મગજના ફાટેલા, મેજના ચસકેલા કહેતા કે જોઈએ છીએ, યુનીવર્સીટી નપાસ કરતી થાકે છે કે આપણે નપાસ થતાં થાકીએ છીએ. આપણે લોઈ લોકો તો ચાર ઘોડા નીજ ગાડીમાં સ્વારી કરવાના એટલે આજ નહીં તો આવતે વર્ષે બંદાનું નામ સાંજ જામે-છ. માં જોઈ લેજો વળી કેટલાક તો નિષ્ણ નીવડવાની પ્હીકથી હાંપલા ફાંફલાં, પાફેલા ટીડોરા જેવાં નરમ અને કુમરાયલા કુવડ જેવાં દેખાતાં હતાં. ગાર્ડન્સ બહાર મોટર અને ફેટનની ઠંક ભમી હતી. પરીક્ષકો અને સીન્ડિકેટના સભ્યો એક પછી એક અંદર દાખલ થતા હતા વળી કેટલાક વિદ્યાર્થી, પરીક્ષકો ને જોઈ સરસ્વતીની હ્લાણી પણ કરતાં હતા, અને બે ચાર ગરમા ગરમ તોફાં ભજ્યા જેવી મીઠી અને મોંઘી વાણી સંભળાવતા હતા.

ધીમે ધીમે સાડાખારનો સમય થવા લાગ્યો. એક પછી એક એમ કરતાં ગાર્ડન્સ ભરાઈ ગયો. અને ખીચી ખીચી જીવતા બાવલાઓનું પ્રદર્શન ભરાયું. બહારગામથી મુંબાઈ જેવા આવેલો એક ભુલો પડેલા જેવા ગામડીઓ ત્યાંથી કોઈ તેના મિત્ર પાસે જતો હતો. અને આ રંગ જોઈ પુછવા લાગ્યો કે "આ હું છે?" કોઈ એક અટકચાળા વિદ્યાર્થીએ જવાબ આપ્યો કે, આજે અહીં દેશનો ઉત્કર્ષ કરનારાં, ફિક્કા રચ્ય થઈ ગયલાં, બર્કના તર્કમાં ગર્ક થયલાં, પોપટોની નામાવલિ બહાર પડવાની છે. ગામડીઓ તો શૂન્ય જેવો ફાંઈ સમજ્યો નહીં, અને આગળ ચાલતો થયો. હું મારા મિત્ર સાથે ત્યાં આવી લાગ્યો, અને સચડ કચડીમાં કોણી મારી દાખલ થયો. ત્યાં ધડકતી છાતીએ અતે ઉન્હા ઉન્હાં શ્વાસ લેતો ઉભો રહ્યો. ધૈર્યના ભંડોલ ધીમે ધીમે ખાલી થવા લાગ્યો, અને હવે તો રીઝલ્ટ દેવની મૂર્તિના દર્શનનો અભિલાષી બન્યો. જોવાનું એટલુંજ હતું કે રીઝલ્ટ દેવ આંધારા તરફ રોક ચૂકે છે કે

હાસ્ય ને આનન્દની દૃષ્ટિએ વિલોકે છે. આ વિચાર ચાલતો હતો તેવામાં ટાવરમાં સાપ્રમાણ્ય વાજન વાજ્યું; દેવ લોકની પધરામણી પહેલાં, ઢોલ નગારાં, વીણા મંગમુદંગના ધ્વનિ થાય છે, તેમ અગ્ને પશુ મધુર ધ્વનિ થયો. એટલે તુર્વજ મન્દિરના દ્વાર ખુલ્યાં, અને કૃષ્ણ વસ્ત્ર ધારી પુરુષ એક ઉંચી ખુરશી ઉપર ઉભો રહ્યો. બગલાની પાંખ જેવા ગોરા કાગળ ઉપર કાળા અક્ષરોની નાખાવણ હતી. સર્વેની દ્રષ્ટિ તેની તરફ સ્થિર બની. અને જેવા તેના મુખ કમળમંથી વચ્ચેના ઝરે કે તુર્ત તે ઝડપ કરવાની નિગાસાવાળા લાગતા હતાં. એટલામાં વિદ્યાર્થી સહિતા બહારે બાંગ મારી “વન, હુ, ટેન, ટ્યેનટી, સાડી ગુપતાલીસ, નાઇટી ફોર એન્ડ ઓવર” અને દ્વાર પુનઃ બંધ થયા. હુંતો વિચાર કરતો હતો કે આ નવા જમાનાનું કયું યંત્ર આટલી વિદ્યુતની ત્વરાથી બેંચે છે, અને મારો નંબર બોલાય છે કે કેમ તે સાંભળવા ઉત્કંઠીત હતો, પણ અહીં તો હોવાનીજર તોપના ઘડાકા સાથે મારો નંબર ગેપ!!! હું તો તે તોપના રોકનો ભોગ થઇ પડ્યો. જે નંબર બોલાયા હતાં, તે ભાગ્યશાળી વિદ્યાર્થીની મુખમુદ્રા ઉપર હાસ્યની છટા ખીલી નીકળી. અને બાકીનાં અન્યના મુખ અમાવાસ્યાના ચન્દ્ર પેરે શોભવા લાગ્યા. ઘડકતી છાતીએ, અને લથડતી કાયાએ હું બહાર નીકળ્યો, એટલામાં એક મિત્ર પાછળથી ડગલો ખેંચ્યો, અને બોલ્યો “અલ્લો! માઇ કીયર, Congratulations” અરે તાંડે ખચ્ચર જાય, વળી ભડભડતા અગ્નિમાં ધૂત ક્યાં હોમે છે, એમ જવાબ આપનાં વેંત, મારી રાયચૂર મેલની માફક ચાલતી જીભનો વેગ શરૂ થયો, અને તેનાં પંખમાં બધા પરોક્ષકોનો કન્ચડ ધાણુ કહાડવા માંડ્યો. યુનીવર્સિટીની નિષ્પ શીલા ઉપર કસોટી કરનારા ચોક્કસીઓ બધા “હમ્મગ” છે, તેઓ Monarchs of Butchers, sovereign slaughterers, તથા Relentless murderers છે. ક્રસાઇખાનાંના બકરાની પેઠે તેઓ છુરી ચલાવે છે. જે આજ મારા હાથમાં સત્તા હોત તો, એ બધાના ખોરા કોપરા જેવા ભેજાં જેમાં નરવીંજર સીરપ અને સેનેટોજનના ખાટલાથી કૃત્રિમ જ્વેર આણેલું છે, તેની ખચર લઉં. અભિનંદન આપવા આવેલો મિત્ર પણ મારી ટોળીમાં બળે તેવો હતો. એટલે “આવરે ભાઇ હરખા, હું અને તું સરખા એવો ઘાટ હતો. તે પારસી હતો, અને કંચુચર ભભરાવી પારસી જમાનામાં બોલ્યો “અલબટ, મેં પનગતું સોઝતું લખીયું હતું; ટોપન કોન જીને ક્યાં કમખખટ જીલ થઇ કે ચરાક ચીભર ઉડી ગયું. ખેર! અમે પારસી ભાઇઓ તો તમારા ખાનશાહ ખાઉં લીલા ઘોતીયાના વાનીઆ જેવા નથી, હું તો હવરાં ઘેર જઈને ટાઇમ્સ ઓફ ઇન્ડીઆ”માં એક કોલમ ધસરી કહારશ; અને એકઝામીનરની ખચર લઉં છું.” એમ કહી તે મહેને પાસે આવેલા રસ્તમના રેસટોરાં જરા ભેજું ગરમ કરવાં, ચાહ પીના માટે ખેંચ કરવા લાગ્યો. હું તેની બે ફીકરાઇ જોઇ આઇસક્રીમ જેવો બની ગયો. અને શોકની છાયામાં હતો, છતાં તેની બે ફીકરાઇ જોઇ તથા તેની અથુદ્ધ ભાષા સાંભળી હસવું રોકી શક્યો નહોં. પણ તેને મેં અમે તેમ દૂર કરી ટ્રામમાં ખેસી ઘેર આવી ચડ્યો. માજ સગાં બહાલાં મારી માફ કૃષ્ણી વાર જેતા હતાં. અને પેંડા ખાવાની ઉત્કટ ઇચ્છા રાખી ખેડાં હતાં. પણ મહેને દુરથી આવતો જોઈ સર્વે સમજ ગયા કે ભાઇએ તુર્કિસ્તાની તોપ છોડી છે, મેં પણ ગહ ગહ કહે, અમુખખું નખને, મ્હારો ઇતિહાસ કહી બતાવ્યો. એટલે વળી, બાળુના ઓરડીમાં રહેતા, એક યુનીવર્સિટીના શિક્ષકને વખોડનાર જવાને એમ. એ. ખતા કે માંની લીટીના સમડો

હઠાડ્યો કે “મેટ્રીક તો માંદા થયાં, બી. એ. થયા બેહાલ છ ઈ.” અવશ્ય મ્હને પણ તે શબ્દો સાંભળી એમ. એ. ની મરણ પથારીનું ભાન થયું.

દિવસો વિત્યા ધામે ધામે ધા રૂઝાઓ છતાં પણ પુનઃ સ્મૃતિ થતી તો રૂઝતો ધા ખુબ સાલતો શરીરથી એના એજ પુરતકોના પાનાં ઉપર ચિત્ત સ્થિર કરી મનન કરવા મંડ્યું. પણ આ વખતે તો પૂર્વેના ભેળને દોર અને મગજને તોર દૂર થયાં હતાં. પુરુષાર્થવાદી મટી દેવવાદી થયો હતો. અને મનુષ્ય પ્રયત્ન અને ઈશ્વર કૃપા એ સૂત્રને માનની દ્રષ્ટિથી જોનારો થયો. અને મોલાના રૂમીની ખેત:—

“નીસ્ત કસબી અઝ તત્કુલ” ખુબતર

ચીસ્ત કસબી અઝ તસલમ મહેબુખતર.

ગણગણતો.

વાંચક ! જે તને વિશ્વવિદ્યાલયની પરીક્ષાને આવો અનુભવ થયો હોય તો મારી ખાત્રી છે કે મ્હારા-તરફનું સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ દર્શાવશે.

—૧૩— સ્ત્રીના અલંકારો. —૧૩—

લેખક:—સ્વ. યુનીલાલ હરકીશનદાસ કોમ્પોઝર-સુરત.

રૂડાં નર નાર કેળવો પ્રીતિરે,
સત્ય ચાહે નીતિની રીતિ. રૂડાં
પહેલાં ધર્મનું જ્ઞાન તો આપોરે,
જેથી નાશ થાયે સંદુ પાપોરે,
પડે નિર્મળ નીતિની છાપો. „
ગૃહકાર્યનું શિક્ષણ સાફ રે,
મ્હોટી વયમાં લાગે ધણું પ્યાફ રે,
તેને કોણ કહેશે નફાફ રે. „
સ્ત્રીને સાડી લગ્નજ રૂપી શોભે રે,
નીચ વાયુ વાયાથી ન લોભે રે,
એથી પાપ જરા નવ થોભે. „
ડોકે હાર શિયળવત ધારો રે,
અન્ય વસ્તુ નકામી વિચારો રે,
એથી લાભ ધણું છે સ્વિકારો. „
કાને સહકથા એરીંગ જોડો રે,
પહેરે આવે ન ખાંપણ બોડો રે,
સુખ નથની મધુર વેણ બોલો. „

હાથે કંગનમાં ગ્રંથ નીતિરે,
 સીવે ગૂથે તેમાં રાખે પ્રીતિરે,
 ખરી એજ સુધારાની રીતી. „
 સ્ત્રીના પુરૂષથી હઠ ઓછા કહાવેરે,
 નારી સ્વતંત્રે કદિએ ન શવેરે,
 જીવે શાસ્ત્ર તો એમ જણાવે. „
 નારી યદ્ મોજે ન સુધારેરે,
 ખરૂં જ્ઞાન નીતિનું વધારેરે,
 એથી ઓપો. આપે છે સુધારો. „
 રાખી પ્રીતિને સેવેની સ્વામીરે,
 એથી અહલ્યા તારા સુખ પામીરે,
 પાકી હાહા ફીડીઓ નકામી. „
 મૂકી ધર્મનો માર્ગ ન ચાલોરે,
 નીતિ રીતીના રંગમાં મ્હાલોરે,
 લાવી પ્રીતિ પ્રભુ કર જાલો. „
 લઈ શીખ રૂઢું જ્ઞાન ધારેરે,
 ખોટો ફકો સુધારાનો ખારેરે,
 ખરા અર્થથી આવે ઓવારો. „

સ્વ. યુનીવાલ હરકીશનદાસ કોમોડોરના જીના લેખો ધણાં છે પરંતુ તે ધણી છિન્નભિન્ન અવસ્થામાં છે. એમના પત્રો તથા લેખોનો એક સંગ્રહ બહાર પાડવાના પ્રયાસ થયા હતા પરંતુ તે હજી સફળ થયા નથી, એમણે જે ત્રણ પુસ્તકો લખી છપાવ્યાં હતાં પરંતુ તેમનું ધણું સાહિત્ય તો હજી અપ્રસિદ્ધ છે.

ઉપરનું કાવ્ય એમની હસ્ત લિખિત નોંધ પોથીમાંથી લીધું છે. એમણે ધણાં કાવ્યો લખ્યાં છે અને જે જીના લખેલા કાવ્યો મારા હાથમાં આવ્યાં છે તેમાંથી કયું અત્રે પ્રગટ કરવું એ પસંદગી કરવી ધણી અધરી થઈ પડી હતી, એવા તે ઉત્તમ છે, એમણે જે લખ્યું છે તે પોતાના સમયના જમાનાને અનુસરતુ લખ્યું છે એટલે આજે કદાચ ‘જીનું’ લાગે ખરૂં. પરંતુ એમના જમાનાના સાહિત્ય જોડે સરખામણી કરી આપણે ઉપરના કાવ્યની કિંમત આંકવી જોઈએ.

માનવ જન્મ્યો વૃથા તું

લેખક:-મનસુખ છ. મુખત્યાર.

રાગ—(હોરી)

માનવ જન્મ્યો વૃથા - તું,
 કારણ, સાઈ ન કીધું—માનવ૦
 માત કુખે નવ માસ રહ્યો હું,
 પ્રભુએ દુઃખથી ઉગાર્યો,
 સ્તુતિ કરી તેં પ્રભુની ન્યારે,
 બાળ તું જગમાં જન્યો—માનવ૦
 વચન દીધું તેં પ્રભુને ત્યારે,
 કાર્ય ચૂકું ન જરીયે,
 માયા જાળે હાવાં ફસાયો,
 શુભ ન કીધું કદીયે—માનવ૦
 પટ શત્રુ સહ મૈત્રિ બાંધી,
 પરમમિત્ર ગણીને,
 તોફાનું તને એ ભર દરિયામાં,
 ફેંકી દેશે બળ દબને—માનવ૦
 “મ્હાઈ” સર્વે બારયું તુજને,
 ગર્વ વિષે ખૂબ ફૂલાયો,
 શકટતળે ન્યમ શ્વાન ચક્કત ત્યમ,
 નિજ શિર બાર સમજાયો—માનવ૦
 બાધ વિચાર તું પ્રભુ તવ સ્નેહી,
 કાર્ય તું શુભ બહુ કરજો,
 પ્રભુ સુકાની સાથ લઈ તું,
 અખિલ વિશ્વમાં ધૂમજો—માનવ૦

યુવકોની સમાજ પ્રત્યે ફરજો

લેખક:—ભાઈ ઠાકોર શ્રીપતરાય ઠાકોર—મુંબાઈ

(આ અંક માટે ખાસ)

હાલ હિંદુસ્તાન એવી રિથિનિંએ પહોંચ્યો છે કે દરેક હિંદુનું હિત ચાહનાર હિંદવાસીએ પોતાની પર આવી પડતી ફરજો અદા કરવી જોઈએ. હિંદુનું હિત ચાહનાર ઘણાંએ મળશે પરંતુ તેને માટે કામ કરનાર ઓછા અગ્રણી હજાર બોલી જાણનારમાં દશજ કર્ન યોગી મળી આવશે. હિંદની પ્રગતિ કરવાને યુવાનો માટે ઘણાં ક્ષેત્રો ઉઘાડાં છે. નૈતિક, આર્થિક, સંસારિક અને સામાજિક ક્ષેત્રો યુવાનોએ ખેડવાના છે. આપણે અહીં સામાજિક સ્થિતિ પર કંઈક વિચાર કરીશું.

દક્ષિણમાં જે ગુરુસો વિદ્યાર્થીઓમાં જોવામાં આવે છે તેવો ગુરુસો આપણા ગુજરાતના યુવાનોમાં આવવો જોઈએ. અને એ ગુરુસાથી આગળ વધવાનું છે, હિંદની સામાજિક સ્થિતિ ઘણી કફોડી થઈ ગઈ છે જે સુધારવાને યુવાનોએ પ્રયત્ન કરવાના છે. ઉત્તમમાં ઉત્તમ માર્ગ તો એ છે કે પહેલાં પોતે સુધરવું પછી ન્યાત સુધારવી અને પછી દુનીઆ સુધારવા બહાર પડવું સુધારાની સીડી ચઢવા માટે પગથીઆં હોય છે.

આપણામાં ગેરસમજ બહુ છે અને સારા કામની ખેલ કરવાની હિમત બહુ ઓછી છે. આપણે એમ સમજીએ છીએ કે ચાલી આવેલો રિવાજ બંધ પડાય નહિ, અને જો બંધ પડવા વિચાર થાય તો ન્યાત આપણી વાત કરે એવું વિચારી વિચાર જતો કરીએ છીએ. હાથીની પાછળ તો કુતરાં ભસ્ત્રાંજ કરે છે સાંડ કામ કરનારાઓએ નિંદા કે સ્તુતિનો વિચાર કરવાનો નથી, તેઓએ તો સાંડ કામ કરી બતાવવાનું છે. યુવાનોએ ચાલી આવતી ન્યાત ફઠી ધરડાઓ બંધ કરવા ના પાડે તો તેમની સામે સત્યાગ્રહ માંડવો ઘટે છે આટલી આટલી મોઢવારી છતાં મોટાં મોટાં જમણો થાય એ શોકજનક વાત છે. મોટાં જમણો જમાડવામાં સુરતી લાલાઓ મોટાઈ માને છે ન્યાતો પાછળ આવી રીતે પૈસો વ્યર્થ ગુમાવનારી આ પ્રજના કરતાં બીજી કંઈ વધારે દેશદ્રોહી પ્રજ હોઈ શકે ? કેટલાંકો તો ફક્ત ન્યાતને ખાતર દેવાં કરીને જમણો જમાડે છે જ્યારે એક બાજુ ઉપર પંજાય અને બંગાળા “મદદ” “મદદ” ની બૂમ પાડી રહ્યું છે ત્યારે બીજી બાજુ તરફ આવી રીતે પૈસાનું પાણી થાય છે. ન્યાતો વધારે જમે તેમ પૈસો વ્યર્થ વધારે જાય અને મોઢવારી વધે એટલે સામાન્ય પ્રજને સહન કરવું પડે એટલે ન્યાત જમાડનાર બે રીતે ગુન્હેગાર થયા. સુરતી પ્રજ National minimumના સિદ્ધાંતને તોડી કહાડે છે, આ પૈસો સારાં કાર્યોમાં વપરાય તો કેટલું સાંડ ! આનો વિચાર યુવાનોએ કરવાનો છે અને સત્યાગ્રહનો અંગીકાર કરવો રહ્યો છે.

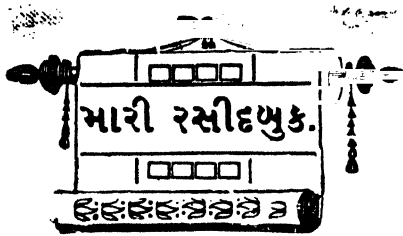
કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ એમ ધારે છે કે તેઓ રાજ્યદારી ખાતોમાં ભાગ લેવાથી હિંદની સેવા બળવી શકશે. હું તેમને મળતો આવતો નથી હું તો એમજ ધારું છું સત્યાગ્રહ જેવી ચળવળમાં પણ વિદ્યાર્થીઓએ ભાગ લેવો નહિ જોઈએ. નાની ઉંમરમાં આવી રીતે ભાગ લેવાથી મન ભ્રમિત થાય છે જે તેમને દેશની સેવા બળવવી હોય તો ઉપર ખતાવેલી કેટલીક સૂચના પ્રમાણે વર્તન રાખે અને એવી રીતે પ્રગતિ લાવે તો હું ધારું છું કે રાજ્યદારી ચળવળમાં ભાગ લેવા કરતાં તેમને વધારે ફાયદો થાય સૌથી સરસમાં સરસ દેશ સેવાનો ઉપાય વિદ્યાર્થીઓને માટે તો સ્વદેશીનો અંગીકાર છે ક્ષેપ લાંબો થઈ જાય છે અને સ્વદેશી ઉપર ઘણું લખાયું છે એટલે થોડા વાક્યો લખી ક્ષેપ સમાપ્ત કરીશ.

આ ઉપરાંત ખાંભાં કાપેા કરવાના છે કે જેના ઉપર ટીકા કરતાં પાનાં પાનાં ભરાઈ જાય. સ્વરાજ્યની ખૂબો પાડયાથી યુવાનોનું વળવાનું નથી. તેઓને તો ભવિષ્યની જવાબદારી માટે તૈયાર થઈ રહેવું ઘટે છે અને જે તેઓ અંધી રીતે પ્રગતિ કરતા રહેશે અને સુધારો કરતા રહેશે તો તેમના ઘરમાંજ સ્વરાજ્યનો વાસો થઈ રહેશે

અહીં ના ગોકળદાસ કહાનદાસ પારેખના યુવાનોને સંબોધવા શબ્દો ટાંચું છું જે ઘણા ઉપોગી થઈ પડશે.

“તમારા ઉપર ભવિષ્યનો આધાર છે કુટુંબ સંબંધમાં જે શરૂને હોય તે તમે યોગ્ય રીતે બજાવો તેમાં ન્યૂનતા કરવાની મારી બલામણું નથી પણ પોતાના કુટુંબની સેવા બજાવવી એ કાંઈ આપણા યુવનોને ઉદ્દેશ નથી તમારો દેશ આજ છે તેના કરતાં કાલે કેટલો સુધરશે એ જાણવી તમારી હોંશ વધવી જોઈએ. આપણા દેશની ઉત્તતી વર્ષાદિની પેઠે વરસી આપણને પ્રાપ્ત થાય એવી તમે જરાપણ આશા રાખશો નહિ. ઇશ્વરનો નિયમ છે કે જે મહેનત કરે તેનેજ મદદ આપવી આપણા દેશમાં જ્ઞાન વધારવું, ખતી વધારવી, ઉદ્યોગો વધારવા, દુર્વ્યસનો કાઢવાં એ રીતે દેશ ઉત્તતી માટે આપણને ઘણું કરવાનું છે. તમે બધા એકી દીશાએ કામ કરશો તો શ્ણીભૂત થશો નહિ. માટે ગુદા વિષયો સંબંધમાં ગુદા મંડળો સ્થાપી દરેક મંડળે પોતાનું સ્વીકારેલું કામ ઉત્તમ રીતે બજાવવા સતત ઉદ્યમ કરવા. તમારા દેશના સારા તારા ઉપર આવતા જણાય છે. તમે કોઈ રીતે નિરાશાના ભોગી થશો નહિ સતત મહેનતથી આદરેલું સાફ કાર્ય કોઈ રીતે નિરર્થક જનાર નથી.”

લેખક:—અરવિંદ.

(૧) (અ) (જ) દરેક ગૃહસ્થે મારી સાથે સામાન મોકલતાં પહેલાં એટલું ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે જે સામાન મોકલવામાં આવે તેને કંઈ ઇજા પહેંચે તે માટે હું (લઘ જનાર) કોઈ પણ રીતે જવાબદાર નથી.

(૨) (બ) (જ) સામાન મોકલનાર દરેક ગૃહસ્થે જેને ત્યાં સામાન પહોંચાડાવવાનો હોય તેને બરાબર પાંચ દિવસ અગાઉથી પત્ર લખી દેવો અને હું (લઘ જનાર) જ્યાં હોઉં ત્યાં સરનામું જણાવવું. અને મારે મુકામેથી સમાન લઘ જવા આવનારે મારા નામનું વીઝીટીંગ કાર્ડ લઘ આવવા સુચવવું. (મારા નામનું કાર્ડ કોઈ પણ છાપખાનું છાપી આપવા મહેરબાની કરશે.

(૩) (ક) (ક) મારા જવાની ગાડી ઉપડવાની બરાબર ૩૦ કલાક અગાઉ સુધી પોટલાં સ્વીકારવામાં આવશે. ત્યાર પછી કોઈપણ વ્યક્તિનો સામાન લઘ જવામાં આવશે નહિં. કોઈને કદાચ શરમાશરમી હોય "કહેવામાં આવે તો ખાનગી રીતે સમજીજી જવું" કે સામાન સાથે લઘ જવામાં આવશે એની ખાતરી રાખવી નહિં.

(૪) (ડ) (ડ) લઘ જવામાં આવેલું પોટલું રસ્તામાં ગૂમ થાય કે કદાચ જે ખાવાનું હોય તો હોજરીમાં જાય તો તેનો જવાબદાર હું ગણાઈશ નહિં.—તે નહિં.

(૫) (ઢ) (ઢ) પોટલા મોકલનારે પોતાના પોટલાં વગેરે બરાબર સ્વચ્છ કપડે ઉઘાડી કે છોડી શકાય એવી રીતે બાંધવાં.

(૬) (ઠ) (ઠ) ગંધાતી તેમજ ચીકટવાળી વસ્તુ કદી લઘ જવામાં આવશે નહિં. શરમને લીધે 'હા' કહેવામાં આવે તો યાદ રાખવું તેના પોટલાં રહી જવાના દરેક સંભવ છે.

(૭) (ઙ) (ઙ) ઉપરની કલમો દરેક સામાન મોકલનારને લાગુ પડે છે.

લીન આપ-તાબેદાર

એકલ પેટાદાસ

આ પ્રમાણેની એક રસીદ બુક છપાવવા આજે પ્રેસમાં જવા નીકળ્યો. 'ટામરેલ'માં જવું કે 'રેલ્વેમાં' જવું એવો પ્રશ્ન સહેજ થઈ ગયો પરંતુ એમાં કંઈ પણ સાધન મળી શકે એમ નહિ હોવાથી ટાંટીઆ ઘસડતા જવું એમજ નક્કી કરી ચાલ્યો. મારે વારે ધડીએ બહારગામ જવાનું થાય અને મારા સગાં સ્નેહીઓ પણ પ્રભુ કૃપાથી ધણાં એટલે હહરીના દર વખતે આ "મારા ફલાણીને ને આ મારી ફલાણી ને આ મારે ઘેર આપજો તો ભાઈ, જરૂર વખત કહાડીને પહોંચાડજો તો તમને તો રસ્તામાં રસ્તો છે." વગેરે અત્યંત માન સચક ને વિવેક ભર્યાં વાક્યો અને સંબોધતાં અને લઘ જવા ભલામણ કરતાં એટલે મારા મગજમાં એકદમ નવો નુસખો ધ્યાનમાં આવતાં આપણે છાપખાને પહોંચ્યાને રસીદ બુક છપાવી.

(૨)

મારા સમ જ્યારથી આ રસીદ ખુક છપાવી છે અને એના જેમ ઉપયોગ કરતો જઈ હું તેમ કોણ જાણે કેમ કોઈ પોટલાં પધરાવવા પધારતું નથી અને કેટલીક વખત તો કોઈ સાહેબ લાઠી આવે પણ રસીદ જ્યાં આપવા માંડું કે રસ્તોજ માપે અને તો એના ધણાં શયદા માલમ પડ્યાં છે અને મારા મિત્રને એ રીત વાપરવા ખાસ બલામણુ કરે હું. મારા જાની ફોસ્ત પેશ્તન પાંચકારીને પણ અત્યંત પસંદ પડી છે. અને “દીકરી, આય તારી રીત તો હમુને ધનીજ ગમેચ. પહેલાં તો મમ્મઇએ અને ગાલોજ દિધેલી જ્યારે મેં અજમાવેલું ત્યારે, પન પાછલથી તેવન પણ બોજાથી કંટાલેલા તે હવે તો ધની વખાને ને તને તેના સોધક તરીખે હુવા દેચ.”

બાઈ એક તો જયું આપણે રાયલ ક્લાસમાં અને પછી સગાં કંઈનું કંઈ વળગારે એટલે મજુર જેતાં વેરજ કહે “શેડ બાર આનાથી ઓછું નહિ છેક હામે પાર લઈ જવાનું છે.” આતો લઈ જવાનું પણ પહોંચતાં ત્યાં “શેડ, મજુર” કરતો બાંગ મારતો મજુર બીજું ઓકાવે તે તો જુદું. દરેક ગૃહસ્થ અને સત્તારી જે પોટલું આપવા આવે તેની હું આ રસીદ પર સહી લેતો અને સહી ન કરે તો અંગુઠાની છાપ પડાવતો અને એની અસર આપાદ થતી.

(૩)

આ આવી જાતની વૉશીંગ કંમ્પની જેવી રસીદો જન સમાજમાં તો નહિ પરંતુ સગાં પહોંચા તેમજ ઓળખાણ પિછાન સમાજમાં બહોળો ફેલાવો કરવાનું મારે એક અગત્યનું કારણ હતું. નહિ તો હું નકામો મારો બેજનો ઉપયોગ કરે એવો નથી બા. આ જગતમાં દરેકને મિત્રની જરૂર છે અને હું એવી વળી શ્રીલસુરી માનવાવાળો એટલે મિત્ર ન હોય તો એ ફરજિયાત કે કમજીઆત મિત્રની પેરવીમાં રહેતો અને નસીબ જોર પર એટલે એક પ્રિય મિત્ર મહેરબાન કદરદાન, ગાનતાનમાં ચુલતાન મિત્ર મળી ગયો હતો. આ મારા મિત્રના મુ'બાઇમાં લગન હતાં અને તે માટે પોતે કંકોત્રી મોકલેલી જેથી અને હવે મારી રસીદોનો ઉપયોગ કરવાનો ખરો સમય આવી લાગેલો એટલે હું આજ કાલ મદગળતા માતંગ માફક મ્હાલતો. શુભ અક્ષરે કંકોત્રી મોકલી હતી અને હવે મારે જ્યાં વગર ચાલે એમ હતુંજ નહી, કારણ કંકોત્રી બહુ નવી ફેસીનની હતી. એમાં તા. ક. “જેમ આપણે ન મળાયું હોય તો કંકોત્રીને માન...” વગેરે વાક્યોથી નહોતું લખાયું પરંતુ એમ હતું કે જે સાહેબો ફર્સ્ટ ક્લાસમાં આવશે તેમને હોટેલ તાજમ્હાલમાં ઉતારો મળશે. જેઓ સેકન્ડ ક્લાસમાં આવશે તેમને બુલેશ્વરના સુરત હિંદુ હોટેલમાં ઉતારો આપવામાં આવશે અને જેઓ થર્ડ ક્લાસમાં આવશે તેમને માંડવડેજ ઉતારો આપવામાં આવશે. (અને તે લગન વખતેજ) આથી આજે ઘણી વીમાસણમાં હું પડી ગયો કારણ કે રેલ્વેના ડબ્બા પ્રમાણે માન મળવાનું હતું એટલે મેં બહુ બહુ વિચાર કરતાં રસ્તો કહાડ્યો કે જયું થર્ડ ક્લાસમાં દાદર સુધી, ને પછી જયું સેકન્ડ ક્લાસમાં માંડરેડ. અને ત્યાં જઈ આપણે મિત્રના નામપર સેકન્ડ ક્લાસમાં આવવાનું માંડું ને રસ્તાના રીફ્રેશમેન્ટનું ખીલ ચઢાવવાનો વિચાર નક્કી કર્યો. અને આવી માયાકુટથી જવામાં ઉપર બતાવેલી રસીદો ઘણી ઉપયોગી થઈ પડી એ કહેવાની કંઈ જરૂર નથી.

“ મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ? ”

લેખક:—ચાંપશી વિકુલદાસ ઉદેશી.

(આ અંક માટે ખાસ.)

(રંગવાદી.)

નથી લક્ષ્મીનો લેશ નિવાસ જહીં
મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ?

નથી શોભાનો આભાસ જહીં
મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ?

નથી એલિક સાંધન કે રસીલાં,
નથી ચિત્રવિચિત્ર સુખોની ભીલા.
ઉરજીત છે એકજ સ્નેહશીલા;
મુજ એ ગૃહદેવી પધારશો કે ?

વિધવિધ મીઠાં પકવાન નથી,
વળી શોભિત વસ્ત્રનાં માન નથી,
રમતું મૃદુ ઉરજ ચાનકથી;
મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ?

નથી કીર્તિના ગાનનો શોર અહીં,
અભિમાન તણા નથી દોર અહીં,
રસભાવ ભર્યા છે કિશોર અહીં;
મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ?

નથી શાસ્ત્ર ગદ્યો અભિજિત જ્યાં,
ન સુચિત્ર ગદ્યો અભિજિત જ્યાં,
વસી પ્રવૃત્તિ ઉપ અભિજિત જ્યાં;
મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ?

નથી મોદક દુધકાણા અહીં,
ન સુંગધિત જળ્ય રસાલ અહીં,
હું એ સ્નાન્ત વસું પ્રભુ ખાલ અહીં,
મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ?

મધુપ્રિય શબ્દ પ્રવાહ નથી,

કાશ્યપગુર દાંભિક ચાહ નથી,
 અહીં લાલચ લોભનો રાહ નથી,
 મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ?
 નથી આદર અર્પતા માંડવડા,
 નથી સાધનથી વિકસેલી કલા,
 હર બ્રહ્મા વસી રહી છે સરલા;
 મુજ એ ગૃહ દેવી પધારશો કે ?
 યદિ ચાહો વિશુદ્ધ સુપ્રેમ કદી,
 યદિ ચાહો કવિ ઉર-હેમ કદી,
 પ્રભુ રાખે ચહો રૂહેવા તેમ કદી,
 તવ એ ગૃહ દેવી પધારશો રે !

હિંદુ સંસારમાં પળાતો શોકનો રિવાજ

લેખક:—નવનીતલાલ

નગીનદાસ મહેતા—મુરત.

આ

પણી હિંદુ પ્રજા ઘણા પુરાણા સમયની છે અને તેમાં ચાલતા હિંદુ સમાજે પોતાને લગતા કેટલાક કાયદા ઘડ્યા અને સર્વે તે પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા.

સમય પોતાનું કાર્ય કર્યો જાય છે. સમય ફરતો જાય છે તેની સાથે અનેક ફેરફારો થયા કરે છે. તે સમયમાં પુસ્તકો લખવાની પદ્ધતિ બહુ સારી નહતી કેમકે તે સમયમાં પ્રેસો ન હિતા. હસ્ત લિખિત પુસ્તકોની એક કે બે ત્રણ કોપીઓજ થઈ શકે આથી તે વખતે લખાતા પુસ્તકોનો બહુ પ્રચાર નહતો.

રીત રિવાજોને લગતા જે કાયદાઓ તે સમયના મહાપુરુષોએ ઘડ્યા તે કાયદાઓ અમલમાં મૂકાતા ગયા અને તે કાયદા પ્રમાણે શા માટે કરવું જોઈએ, અથવા તે કાયદા શા માટે ઘડાયા તે કારણો તે જાણના હતા. સમય ચાલ્યો પેઢી પછી પેઢીઓ થતી ગઈ, અને અને ઘણે વર્ષે તે કાણો બૂઝાઈ ગયા પણ કાર્યો તો થતાજ ગયા. આ પ્રમાણે આપણે હાલ જોઈએ છીએ કે અનેક રીત રિવાજો માત્રમ પડે છે. પણ તેના કારણો જાણતા નથી. અને જ્યાંસુધી કારણ નહીં જાણીએ ત્યાં સુધી કાર્ય થાયજ નહીં અને બનતા સુધી કરવું જોઈએ પણ નહીં અને કારણ આપણે શોધવું જોઈએ.

આપણામાં પુરુષ કે સ્ત્રીના મૃત્યુ પછી શોક પાળવાનો રિવાજ ચાલે છે. આપણે કેટલાંક ધરડા અથવા અબણુ મનુષ્યોને પૂછીશું કે શોક કેમ પાળવો ? તો તે કહેશે કે માણસ મરી ગયું તેથી અથવા જવાબ નહીં મળે તો કહેશે કે તમે બણેલાઓ તો નાસ્તિક થઈ ગયા. પરંતુ શોક શા માટે પાળવો જોઈએ અને તેનું મૂળ કારણ શું છે તે નહીં જાણવાથી હાલ કેટલાંક બહુ વિચિત્ર પ્રકારના અને કેટલીક સમયે હાસ્યકારક પરિણામો નિપજે છે.

પ્રથમ શોકનો અર્થ જોઈએ પછી આ પરિણામો પર વિચાર કરીશું; શોકનો અર્થ દીન-ગીરી થાય છે, એટલે શોક પાળવો એના સંરળ અર્થ એ થાય છે કે માણસનું મૃત્યુ થયાથી આપણા સ્નેહીનો આપણાથી વિરહ થવાથી આપણા મનમાં દીનગીરી થાય છે. આ પૃથ્વીમાં શુદ્ધ પ્રેમ અને પછી નીચા સ્વરૂપમાં માયા સર્વત્ર દેખાય છે. સગાં તથા સ્નેહીઓનો પ્રેમ કંઈ અનૈરાશ છે. જ્યારે આપણા મિત્ર અથવા સગાં સંબંધી મરી જાય છે ત્યારે જો આપણો તેમના પ્રત્યે શુદ્ધ પ્રેમ હોય તો, તેમનો વિરહ આપણને આતિ દુઃસહ થઈ પડે છે. તેજ સમયે સૃષ્ટિની નિઃસારતાનું ખરું જ્ઞાન થાય છે, કામ કરવું કે રમત રમવી ગમતી નથી. આ આપણી મનની સ્થિતિ તેજ “શોક.” શોકનો અર્થ મનની આ સ્થિતિ સિવાય બીજો કંઈજ નથી. શોક કેણે પાળવો જોઈએ ? આ પ્રશ્ન પૂછવોજ અયોગ્ય છે. કેમકે શોક કોઈના કહેવાથી પળાતોજ નથી. એને માટે કાયદો ઘડવો પડતો નથી. શોક શબ્દનો અર્થ જોતાંજ એ સ્પષ્ટ થાય છે, કેમકે મનની આવી સ્થિતિ ક્યારે ઉત્પન્ન થાય છે ? જ્યારે મરનાર મનુષ્ય પોતાનો સ્નેહી હોય છે ત્યારેજ સ્નેહી હોયજોજ, નહીં કે સગા હોય તોજ. કેમકે સગા હોય તો પણ થાય છે ખરો, પણ હંમેશા થતો નથી. કળિયુગમાં બે ભાઈઓ વચ્ચે અથવા તો ઘણા નજીકના સગાઓમાં પણ કેટલીક વખતે ઘણો મોટો વિરોધ હોય છે, જ્યારે આવા મનુષ્યોના મનમાં લેશ માત્ર પણ લાગણી થતી નથી, તો પછી તેવાઓ શોક પાળતાજ નથી, એમજ કહેવાય દેખીતો શોક પાળે છે. પણ હૃદયનો હોતો નથી. ઘરમાં તો મિષ્ટાન્ન હડાવે છે. બહાર સારા કપડા પહેરે નહીં અથવા તો ન્યાતમાં જમવા ન જાય એવો દેખીતો શોક પાળે છે. આવા મનુષ્યો બહારથી શોકનો દંભ શા માટે કરતા હશે ? હું તો તેવાઓને એમજ કહીશ કે જો તમારા મનમાં મરનારને માટે બીંકકુલ લાગણી નહીં હોય, તો પછી મરનાર ગમે તેટલો તમારો નજીકનો સગો હોય તો પણ તમારે દેખીતો શોક પાળવો નહીં જોઈએ.

કારણ સમજ્યા વગર શોક પાળતા—(અને તેવો શોક દાહિકજ હોય) મનુષ્યોના બે વિભાગ પાડી શકાય. પહેલો વિભાગ એવો હોય છે કે તે ઘરમાં સાંઝે સાંઝે ખાય છે એટલું તો નહીં (અને લાગણી ન હોય તો તેઓને તેમ કરવાને બંધ નથી) પરંતુ સગાના મૃત્યુ પછી સાંઝે ખાવું ન જોઈએ એમ જાણતાજ નથી.

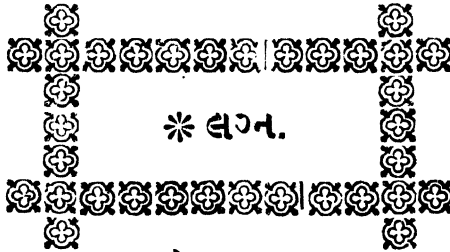
બીજા મનુષ્યો એમ જાણે છે ખરા કે, સગાના મૃત્યુ પછી મિષ્ટાન્ન ખાવું નહીં જોઈએ. (શા માટે નખાવું તે, તેઓ સમજતા નથી) તે છતાં ખાય છે. અને બીજાને કહે છે અમારે શોક છે તેથી અમે કંઈ ખાતા નથી, આવા મનુષ્યો એવડા ગુન્હા કરે છે. ન ખાવું જોઈએ એમ જાણે છે, છતાં ખાય છે, અને ખાય છે છતાં અસત્ય બોલે છે.

નાના બાળકોનો દાખલો લઈએ તેઓ એક બેઠવા કંટલા સગા છે તે જાણતા નથી. તેમજ તેઓને પોતાની માતા અને પિતા સિવાય બીજા પર પ્રેમ પણ હોતો નથી અને હોય છે તે યોડો. આથી જ્યારે કોઈ કુટુંબી મરણ પામે છે, ત્યારે તે જાળકને તેને માટે જરાપણ શેષ કેસ નથી જે જતાં, જેઓને ન્યાતમાં જવા દેવામાં આવતા નથી. આતો કોઈના જાતનાં અમુક મુદ્દાને મૂકી શેષ ન હોય તેમ મારી મચીરી મનમાં દીલગીરી આ, અને ન્યાતમાં જઈવા નહીં જુ એક કહેવા જેવું મરુ. કેમકે પ્રેમ જોવાં મનમાં શોક થવાથી ન્યાતમાં નહીં જવું જોઈએ તેને બદલે આના બાળકોને ન્યાતમાં દયાળુથી નહીં જવા કહે તેઓના પ્રવૃત્તિ મનને મારી મચીરી દીલગીરી જવામાં આવે છે. જે બાળકો સમજણ થયા નથી તેઓને તો ગમે તેટલા પાંદડાં સગાના મરણ પછી પણ તેઓને આનંદ આપે એવી વસ્તુઓથી દૂર કરવા નહીં જોઈએ.

હવે વિધવાઓએ શું કરવું તે જાણીએ. પતિ એજ સ્ત્રીનું સર્વસ્વ છે તેના વિનાનું સર્વ શૂન્ય છે. અસલના વખતમાં પતિ મરણ પામવાથી સ્ત્રીને લાગતું કે હું મારે માટે હતીઆમાં કંઈ રહ્યું નથી. તેથી તે પોતાના પતિ સાથે બળી જતી, વખત જતાં એવું બન્યું કે સ્ત્રીનો પતિ મરણ પામે પછી જો તે સ્ત્રી સતી ન થાય તો, કદાચ લોકોને લાગે કે તેને તેના પતિ પ્રતી પ્રેમ નથી, આવા લોકવાદના બચથી પણ સ્ત્રીઓ સતી થતી. ત્યાર પછી જેમ જેમ કળીયુગ નશ્વર આવતો ગયો તેમ તેમ તો પત્નીનો પતિ પ્રત્યેનો પ્રેમ ઓછો થતો ગયો. ઓછો થયો એટલે એમ કે પોતે પતિ સાથે બળી મરવા જેટલો પ્રેમ રહ્યો નહિ અને બળવાની તદ્દન મરણ નહીં તે છતાં લોકો દયાળુથી બાળવા લાગ્યા એ પદ્ધતિ હવે ચાલુ નથી. અને તે સાચું છે, પરંતુ માધ્યમિક કાળથી સ્ત્રીઓને લાગ્યું કે પતિ ગયે હવે મારે મોજમજા નહીં જોઈએ. આથી તે યુગાર પહેરતી નહીં, ચોટકો રાખતી નહીં અથવા ઘરની બહાર નીકળવું એ પણ તેને ગમતું નહીં આ સર્વ પોતાની હયાતી લાચણીથી સ્ત્રી કરતી. સમય જતાં તે પણ ધારા રૂપ બની ગયું અને પછી મરણ વિરૂદ્ધ પણ લોકવાદના બચથી તેમ કરવા લાગી. હાલ પણ આપણે અનેક વિધવાઓને જોઈએ છીએ, અને તેઓને ઘર બહાર જવાની મરણ હોય તે છતાં પણ તેને ઘરમાં ગોંધાઈ રહેવું પડે છે અથવા લોકવાદના બચથી જનતેજ ગોંધાઈ રહે છે. અને જે દિવસે એક વર્ષ પૂરું થાય છે કે તરત બહાર નીકળી પડે છે, અને પિંજરામાંના છુટેલા વાદળની પેઠે ખુબ ભરકે છે. શું આ વિધવાઓના હૃદયમાં પતિના મરણ પછીના પ્રથમ વર્ષના છેલ્લા દિવસ સુધી અતિ દીલગીરી હતી? અને શું દ્વિતીય વર્ષના પ્રથમ દિવસે એકદમ તે દીલગીરી પૂરી થઈ ગઈ? આવી વિધવાઓએ તો પ્રથમથીજ બહાર નીકળવું જોઈએ. હાલમાં સ્વેચ્છાથી વિધવા ચોટકો રાખે છે, બંગડી પહેરે છે તે, મરણ વિરૂદ્ધ ઘરમાં બરાબ રહેવા તથા મરણ વિરૂદ્ધ આજીવણ ત્યજવા કરતાં સાચું છે કેમકે આ સ્ત્રીઓને લોકવાદને નહીં ગણકારતાં પોતાના મત પ્રમાણે કરવાની હિંમત છે.

કેટલીક વખત એવું પણ બને છે કે કોઈ મનુષ્યને મરણ પામેલા સગાને માટે અત્યંત પ્રેમ હોય છે છતાં તે તો તેના આધો સગો છે. માટે એણે ઓછાજ શોક પાળવો જોઈએ એમ લોકો બોલે છે. તેથી પેલા મનુષ્યને લોકવાદના બચથી હૃદયની ધ્વજા વિરૂદ્ધ સારાં કામોમાં ભાગ લેવો પડે છે. જો કે તે ખરા હૃદયથી તો તેમાં ભાગ લઈ શકતો નથીજ.

આથી દુઃકમાં હું એમ કહેવા માંગું છું કે શોક પાળવો કે નહીં અથવા કેટલો વખત પાળવો એ સવાલનો જવાબ સર્વ મનુષ્યના હૃદયમાંથીજ નીકળવો જોઈએ અને તે જે જવાબ આપે તે પ્રમાણેજ વર્તવું જોઈએ. મન ના કહેતો બહારથી હા કહેતી નહીં; મન હા કહે તો બહારથી ના કહેતી નહિ. જે હૃદયમાં હોય તે સ્પષ્ટ કહી દેવું એ બહુ ઉત્તમ છે. ઘણું ઘરડું માણસ પંચત્વ પામે છે ત્યારે તેની પાછળ તેરમાની ન્યાત જમે છે. અને સર્વ લોક આનંદ કરે છે. તો તેવાનો શોક પાળવાની કંઈ જરૂર નથી. કારણ કે જે મનમાં શોક થતો હોય તો ન્યાત જમાડાયજ નહી, પણ તેમ થાય છે તેથી મનમાં શોક થતો નથી. અને જે પોતાને શોક ન હોય તો પછી શેષક પાળવો એનો અર્થ શું? પરંતુ જે મૃત્યુ પામનારનો આપણામાં સ્નેહ, હોય, અને આપણો સ્નેહ તેનામાં હોય, તો, તેવો મનુષ્ય જીંદગી પર્યંત શોક પાળે તેમાં કાંઈ ખોટું નથી. કેમકે તેને એવો શોક થાય છે કે તે શોકનો અંત તેની જીંદગીની સાથેજ આવે છે એક વાક્યમાં કહીએ તો, સગા, સ્નેહી, અથવા મિત્રના મૃત્યુ માટે મનમાં જે દીલગીરી ઉત્પન્ન થાય તેજ શોક અને જ્યાં સુધી મનમાં તે, દીલગીરી રહે ત્યાં સુધી શોક પાળવો. દીલગીરી લાંબો સમય રહે તો લાંબો સમય શોક પાળવો. દીલગીરી દુઃકો સમય રહે તો દુઃકો શોક પાળવો, પણ દાંભ કરવો નહી.

* લગ્ન.

લેખક:—ગદુ.

“ લગ્ન પ્રાણવિકાસનું વ્રત છે,
સ્વર્ગપન્થનું પગથીયું છે,
માનવખાલનો ધર્મ્ય માર્ગ છે.
પરણું તે તો પ્રભુતામાં પગલાં માંડ્યાં. ”

કવિ ન્હાનાલાલ.

લગ્ન કેટલી પવિત્ર વસ્તુ છે એ ઉપરના કાવ્ય પરથી સ્પષ્ટ રીતે માલમ પડે છે. ઇંગ્લંડના એક ગામડામાં થતું અને સુરતના ખાસ કરીને શ્રી દશા શ્રીમાળી વણિક માતિમાં થતું લગ્ન સરખાવવાનો નીચેના લેખનો હેતુ છે.

* (સૌન્દર્ય)માંથી સુધારા વધારા સાથે ઉદ્ધૃત.

સ્નેહલગ્ન

“ પતિએ પત્ની વ્રત લેવું,
ને પત્નીએ પતિવ્રત લેવું:
એવી પરસ્પરની પુણ્યપ્રતિજ્ઞા તે લગ્ન. ”

કવિ ન્હાનાલાલ.

અસલ ભારતવર્ષમાં સ્વયંવર રચવાની રીત હતી. તેમાં કન્યાને જે વર પસંદ પડતો તેને એ વરમાળા પહેરાવતી આથી કુદરતી રીતે એ ઉભયમાં પ્રેમ ઉદ્ભવતો. એ પ્રેમ દૃઢ હતો, સ્થિર હતો, અવિચલ હતો. ખરેખર એ લગ્નજ લગ્ન.

હાલના સમયમાં તો યુવક ન જાણે કે કન્યાનો સ્વભાવ, રીતભાત, વર્તણૂક ઇ. ઇ. કેવાં છે અને કન્યા ન જાણે કે પતિરાજ કેવા છે. ઘણીયે વેળા ઉભયનો સ્વભાવ મળતાવડો હોતો નથી, ત્યારેપછી આ બંનેના હૃદય એક કેવી રીતે થઈ શકે? પછી ખરેખર લગ્ન કેવી રીતે થાય?

હિંદુ સંસાર કજીઆ કંકાસથી ભરેલો છે તેનું મુખ્ય કારણ આજ છે.

“ આત્મા એળખે તે વર ” એવાજ યુવક સાથે લગ્ન થતું હોય એવું આખાંયે શુભ-રાતમાં જણાતું નથી.

“ જ્યાં જ્યાં સ્નેહ લગ્ન છે
ત્યાં ત્યાં સંસારમાં સ્વર્ગજ છે. ”

કવિ ન્હાનાલાલ.

પછી આપણા સંસારમાં મુખ કેવી રીતે હોઈ શકે?

ઈંગ્લંડમાં સ્નેહલગ્નજ થાય છે. કન્યા વરને પસંદ કરે છે અને વર કન્યાને પસંદ કરે છે. એવી રીતે તે યુગ વચ્ચે પ્રેમ, -સાચો પ્રેમ ઉદભવે ત્યારેજ તેઓ લગ્ન પ્રતીતી જોડાય છે. ઈંગ્લંડના સંસારમાં કજીઆ કંકાસ જોવામાં નથી આવતા; તેનું મુખ્ય કારણ આજ છે.

લગ્નદિવસ

ઈંગ્લંડમાં બહુજ થોડો વખત સૂર્ય ઊગે છે, સૂર્ય ઊગે તે દિવસ રોડો લેખાય છે. આથી જો લગ્નને દિવસે સૂર્યોદય થાય તો કન્યાનાં સગા સ્નેહીઓ હરખાઈ જઈ એને આર્શિવાદ આપતાં બેસે છે:

“ Happy is the bride, the sun shines on. ”

આપણે અહિંઆ લગ્નને દિવસે સવારના પોહારમાં વરકન્યાના સગાવહાલાંઓ-ખાસ કરીને સ્ત્રીઓ પ્રભાતીમાં ગાય છે. પ્રભુસ્તવન કરે છે અને દેવને જગાડે છે કે યુગ્મતું લગ્ન પવિત્ર રીતે થાય.

ઈંગ્લંડમાં માંડવો બાંધતા નથી વા ચંદરવો બાંધતા નથી; પરંતુ ચર્ચ (દિવળ જેવું)માં જાય છે. એથી કરીને જેમ અત્રે માંડવો શણગારવામાં આવે છે તેમ ત્યાં આગળ ચર્ચને

શાભાવવાને પુષ્પ અને ટુલના ગાડેગાડાં લગ્નને દિવસે ચર્ચા તરફ જતાં જોવામાં આવે છે. આપણે અહિં આ માંડવાની બેઠે બાળુએ ચિતરેલી કમાનો ગોઠવવામાં આવે છે; પરંતુ તે ગામડામાં ચર્ચાની કમાન પુષ્પથી દિવાવવામાં આવે છે.

લગ્ન દિવસે એ ગામડામાં જેને ઘેર લગ્ન હોય તેના સગાવહાલાંઓ, ભાઈમિંધ દોસ્તદારો સારાં સારાં કપડાં પહેરી ચર્ચા તરફ જતી ગાડીઓ આનંદપૂર્વક નિહાળે છે. અહિં આ સગાઓ તથા મિત્રો ફક્ત કપડાં ધારણ કરી આમંત્રણ કરવા જાય છે.

જે કોઈ પૈસાદાર ગ્રહસ્થને ત્યાં લગ્ન હોય છે તો એ મોટા તંજુઓ તણાવે છે અને તેમાં ટેબલોપર શ્વેત, જુદી જુદી તરેહની મીઠાઈ, ચાહ, કોફી ઇ. ઇ. મૂકે છે, આવેલાં મહેમાનો, સગાઓ તથા દોસ્તદારો આ સંપત્તિ આરોગે છે. આપણે અહિં આ એ દિવસે મહેમાનો વિગેરેને ભોજન કરવાને માટે ઉના ઉના દાળભાત, શાક, ચટણી અને અથાણાં ઘરમાં તૈયાર કરવામાં આવે છે.

લગ્નવાળા આખા ઘરમાં ટુલટુલ માલમ પડે છે, બારીબારણાંઓ તેમજ દાદરો પુષ્પથી દંકાઈ જાય છે. અહિં આ લગ્ન દિવસે નહિ પરંતુ અગાઉથીજ બારીએ બનાવટી કામળનાં ટુલોના તોરણો લટકાવે છે.

લગ્ન દિવસે લગ્ન પૂર્વેજ કન્યાને Presents (પ્રેઝન્ટ્સ) આપવામાં આવે છે. એ ગામડાના સ્વયંચરને ત્યાં લગ્ન હોય છે, ત્યારે આ સંપત્તિએ ત્રીજે નજરે પડે છે-ચિત્રો, મૂર્તિઓ, વીંટીઓ, કંકણો, સોના, રૂપા તથા હીરાના હારો, રૂપાના ચાહના વાણસો, ચપ્પુઓ, ચમચાઓ, ધડિઆળો ઇ. ઇ. હાલના સમયમાં આપણે અહિં આ લગ્ન થયા પછી કે લગ્નના અંતમાં વર કન્યાને પ્રેઝન્ટ આપે છે.

અત્રે ગૃહશાંતિ કરવામાં આવે છે. સજ્જન મહાજન સહિત પૂર ભપકામાં વર કન્યાને ગૃહે જાય છે; આવું એ ગામડામાં બનતું નથી.

ત્યાં કન્યા સફેદ સેટીનનો ઝબો પહેરે છે, એના જોડા યે સફેદ સેટીનનાજ હોય છે. એના મોઝાં રૂપેરી હોય છે, બુર્જો સફેદ લેણનો હોય છે, અને માથા પર નારંગીના સફેદ કુશો હોય છે. આવી રીતે કન્યા બધી સફેદ વસ્તુ પહેરે છે. અહિં આયે કન્યા સફેદ કાંચળી અને પટાળું, કે સફેદ પાનેતર ધારણ કરે છે.

વર અને કન્યા ઉભય ચર્ચામાં જાય છે. ચર્ચાને આપણે અહિં આના માથરા જેટલુંજ ઉચ્ચ રીતે શણગારેલું હોય છે. તેમાં એક બાળુ કન્યાવાળા તથા બીજા બાળુ વરવાળા બેસે છે અને કન્યાની આવવાની વાર જુએ છે. અહિં આ તો ઉલટા કન્યાવાળા વર તેમજ વરવાળાની રાહ જુએ છે.

વળી વર ક્યારનેયે ચર્ચામાં આવી બેસે છે. કાંચળુ કે એ મોડો આવે તો નબી શકે નહિ. થોડી વારે પોતાના પિતા સહિત શેપર્ડ કન્યા ચર્ચામાં દાખલ થાય છે અને વર જતાં આસ્ટર (ચર્ચામાં આવેલી જમીનથી થોડી ઉંચી જમા) પર બેસે હોય છે ત્યાં જાય છે વરની સાથે તેના સખો (Bestman) બેસે રહે છે અને કન્યાની સાથે તેની સખીઓ (Bridesmaids) બેસે રહે છે.

લગ્નવિધિ.

અહિંઆ લગ્નવિધિ ગોર મહારાજ કરે છે, ત્યાં ધર્મશુર વા રેક્ટર (Rector) તે કરે છે.

થોડીવારે રેક્ટર Prayer-bookમાંથી નીચેના પ્રખ્યાત કુરાઓ વાંચે છે.—

Wilt thou have this woman to thy wedded wife? Wilt thou love her, comfort her, honour her, and keep her, in sickness and in health; and, forsaking all other, keep thee only to her, as long as ye both shall live?

આનો સારાંશ એટલેજ કે તું આ સ્ત્રીને તારી ગૃહિણી તરીકે સ્વિકારી જીંદગીપર્યંત તેને સંવર્ણી જાતનું સુખ આપશે?

આના જવાબમાં વર હા પાડે છે.

ધર્મશુર (Priest) એજ પ્રશ્ન કન્યા સમીપ જઈ વાંચે છે પરંતુ 'Wilt thou serve him and obey him?' તું એની યરદાસ કરશે અને એની આજ્ઞા માનશે?—આ શબ્દો ઉમેરે છે.

આના જવાબમાં મધુર તથા મંજુલ સ્વરે કન્યા હા પાડે છે.

'Who giveth this woman to be married to this man?'—કયો પુરુષ આ પ્રમદા આ પુરુષને લગ્નમાં અર્પે છે? આ પ્રશ્ન કન્યાના પાપને પૂછવામાં આવે છે. કન્યાનો પાપ આગળ આવી જવાબ દે છે.

પછી ધર્મશુર કન્યાનો જમણા હાથ પોતાના હાથમાં લઈ વરના જમણા હાથમાં મૂકી, વર પાસે ખેલાવે છે.

"I take thee to be my wedded wife, to have and to hold, from this day forward, for better, for worse, for richer, for poorer, in sickness and in health, to love and to cherish till death do us part, according to God's holy ordinances, and thereto I plight thee my troth."

આનો સારાંશ આ છે—પરમેશ્વરના પવિત્ર નિયમાનુસાર આપણે મૃત્યુથી જીવતા ન પડીએ ત્યાં સુધી આજીવી હું આપણી વિપત્તિમાં, તવંગરી તથા ગરીબાઈમાં, માંદગી તેમજ તન્દુરસ્તીમાં તારું રક્ષણ કરવાને, તારા પ્રતિ પ્રેમ રાખવાને તને મારી ગૃહિણી તરીકે સ્વિકારું છું.

પછી કન્યા જ્યાં 'wife' છે ત્યાં 'husband' તથા 'to cherish' પછી 'to obey' મૂકી એજ હકારો પુનઃ બોલે છે.

આપણે અહિંઆ હસ્તમેલાપ થયા પાદ વર અને કન્યા (કેટલેક સ્થળે) આ શ્લોકો બોલે છે—

વર:—“ છે ધર્મપતિ નરતું અરધાંગ અણ્યું,
અર્ધાંગ અણ્યું તુજને મનથી પ્રમાણ્યું,
તેથી સદા હૃદયમાં શુધ પ્રેમ ધારી,
રક્ષા કરું અરધ અંગ ગણી તું નારી ”

કન્યા:—“ જ્યાં જ્યાં જશે પ્રભુ ત્યહાં તમ સાથ આવું,
હાયા રૂપે અનુસરી પતિની કડાવું,
હો દુઃખ કે સુખ જરી મનમાં ન લાવું,
સેવા વિષે રહિ સદા પતિ શુભ ગાવું. ”

આવી રીતે ઉભય સોળ શ્લોક બોલે છે.

હમણા કોટેક સ્થળે આ શ્લોકો નહિ પરંતુ કન્યાજ માત્ર પોતાને પસંદ પડે એવી કવિતા ગાય છે.

ત્યાં કન્યાના હાથા હાથથી ત્રીજી આંગળી પર વર પછીથી ટચના સોતાની વીંટી પહેરાવે છે અને કહે છે—

“ With this ring I thee wed, with my body I thee worship,
and will all my worldly goods I thee endow. ”

અર્થાત્ ‘ આ વીંટીથી હું તારી સાથે પરણું છું, આ મારા શરીરથી તને પૂજું છું’ અને મારી સવળી દુનીઆદારી સંબંધીની ચીજો તને અર્પું છું.

આવીજ રીતે અસલ રૂપિઆ વીંટી વરકન્યા અહિંઆથે રમતા હાલ એવું કંઈ જોવામાં આવતું નથી.

પછી ઉભય ઠેકાણે ગુરૂ વરકન્યાનેઆશિર્વાદ આપી લગ્ન વિધિ સમાપ્તે છે.

છેવટ

એ ગામડામાં કંઈ આટલેથીજ લગ્ન પૂરું થતું નથી; પરંતુ પછી વરકન્યા જ્યાં રજ-સ્ટરો રાખે છે એવી ‘વેસ્ટ્રી’માં જાય છે અને ત્યાં રજસ્ટરમાં પોતપોતાનું નામ વર વધૂ તરીકે દાખલ કરે છે.

અત્રે જેમ લગ્ન સમાપ્તિ પછી વરકન્યા વડવાઓને નમન નમે છે તેમ ત્યાં નહિ થતું હોય એમ લાગે છે.

ત્યાં ‘વેસ્ટ્રી’ મંથી બહાર નીકળી વરકન્યા ચર્ચ આગળ બિભેલી ગાડીમાં બેસી કન્યાને ઘેર જાય છે. આપણે અહિંઆ વરકન્યા ગાડીમાં બેસી વરને ઘેર જાય છે,

એ ગામડામાં તો કન્યા પતિ સાથે પોતાને ઘેર જઈ એક પુણ્યના ધુમટ તળે જઈ ઉભી રહે છે. તે સમયે એ યુગ્મના સગાઓ, મહેમાનો તથા મિત્રો એમને આભિનંદે છે અને

હસ્તધૂતન કરી પોતાનો આનંદ બતાવે છે. નં.ઓથી લગ્ન પ્રસંગે નહોતું અવાયું તેમના પત્રો વાંચી કન્યા હરખાય છે.

આપણે અહિં આ આવું નથી. વરકન્યા ગૃહે પહોંચતાં વારણ પ્રથમ માતાની પૂજા કરે છે. બાદ તેમને બધા આશિર્વાદ દે છે અને ખુશી થાય છે.

ત્યાં તો આ સઘળું પત્યા બાદ ઉઠાડી થાય છે. સઘળાઓ વિવિધ પ્રકારનું ભોજન આરોગે છે, અને વરકન્યા સુખી થાય એમ ઇચ્છે છે. દેવટે કન્યા સુસારરીના પોશાકમાં ત્યાં આવે છે. અને પછી વરવધુ નવગૃહને માટે પ્રવાસે ઉપડે છે. અહિં આ આવું કંઈજ નથી.

માઆપના ઘડપણમાં એમને ત્યજીને ચાલ્યા જવું એ જરાયે પ્રશંસનીય નથી, કારણ કે જેમણે બચપણમાં સુખ દુઃખ વેદી ઉછેર્યા છે એમને સુખ આપવું, એમના ઉપકારનો બદલો કંઈક અંશે વાળવો એ સુપુત્રોની ફરજ છે.

માત પિતાની સેવા કરવી એજ પરમ ધર્મ છે એવું ગુજરાતના પુત્રો સમજે છે એટલુંજ નહિ પણ તે પ્રમાણે વર્તે છે. ગુજરાત એ માટે ઝળહળી રહ્યું છે !

પ્રભો ! ક્યાં છે તારું ઉપવન ?

તારે દયાનિધિના, દિનારે પ્રેમ રારોવારના કે તટે ભક્તિ સરિતાના ?

આનંદ કેરાં આશ્રમ સમીપે, ઝળહળી જ્યોતિના અભેદ પ્રદેશમાં કે દિવ્ય નાદગર્જિત સતત્ત્વગતિ નિર્ઝરોના રમ્ય ઓછ પાસે ?

શું ? દયાનિધિ, પ્રેમ સંવર અને ભક્તિ સરિતા એ બધાંય તારા ઉપવન સમીપે છે ? સસુદ્ધ, સરિતા, અને સરવર એ બધાં તારા પ્રદેશમાં અભિન્ન છે જાણા ?

મર્ત્ય હું, શું જાણું તારા પ્રદેશની વાત ? કે સંસાર વિલુપ્ત શું સમજી તારા ઉપવનને ? આનંદનો આશ્રમ ત્યાં જ્યોતિનો અભેદ પ્રદેશ પણ ત્યાં અને દિવ્ય નાદગર્જિત નિર્ઝરો ત્યાં ?

આ શું છે બધું મારા નાથ ?

હું તો આવું નથી જોતો આ સંસારચિન્નરમાં. તારા સ્વતંત્ર પ્રદેશની વાત હું કાગ્યહવાસી ક્યાંથી જાણું ? કુવાતું દેડકું જાહના પ્રદેશની વાત શું જાણું ? તેનો તો કુવો એજ વિથ (મારેય) સંસાર એજ બધું તારા નિરસીમ પ્રદેશને હું શું સમજું ?

આ દિસે છે એજ તાં ઉપવન કે ? લાવ દર્શન કરી કૃતાર્થ થાક. અહો ! આ શું ? આમાતું તો એ કેય વૃક્ષ મ્હારા ઉપવનમાં નથી પ્રભો !

નારદ સ્વર્ગથી પારિભ્રમીક વૃક્ષ લાવ્યા એવું મેં સાંભળેલું આ હું સમજ્યો કે આવાં સુરભી અને હનુમે વધારે સુચાસિત વૃક્ષો પ્રભુના ઉપવનમાં હશે.

પણ ના ! ના ! અહિં તો કંઈ જુદું જ ભાસે છે ! અ. માનવૃક્ષ ! એ ધર્મ વૃક્ષ ! આ ત્રિકાળદર્શી વૃક્ષ ! એ દેખાય પેલું કલ્પવૃક્ષ,

અને વ્હાલા ! આ નગ દેખાય છે એને શું કહે છે ? અહો ! ઉન્નતિગિરિ છે આતો ! પરંતુ આનાથીય ઉન્નત, અનન્તતામાં મળી જતો, દિવ્ય રક્ત જ્યોતે ઝગહગ આ આ ઉપવનના આભુષણ રૂપ એવો પેલો નગ દેખાય છે તે શેનો છે મારા નાથ ? અને તે ઉપર પેલાં ભાતુથીય વધુ ઝગહગતાં મંડળો ભાસે છે એ શું ઉપયોગના હશે ? આને મોક્ષગિરિ કહે છે પ્રભો ? હીક, અને પેલાં મંડળો મુક્તજનોની ગતિ દર્શાવે છે ? વાર. તો હું એ ગિરિપર ક્યાંથી જઈ શકીશ વ્હાલા ? પ્રેમ સરવરમાંથી ભક્તિસરિતામાં અને ત્યાંથી દયાનિધિમાં થઈને ?

એ તો હીક, પરંતુ આ ભૌતિક ઉન્નતિના ગિરિ અને કેમ વધારે આકર્ષે છે પ્રાણેશ્વર ? શું એ ગિરિનો પ્રભાવ દૂર ઉન્મેલાનેય ખિલવે છે ? હા એમજ હશે.

મોક્ષગિરિની પવિત્ર સુવાસ તો પુનિતજ પામે, પરંતુ ભૌતિક ઉન્નતિના ગિરિ તો અપવિત્રતામાંય પ્રવેશે. ત્યારે પ્રભો એ શ્રેષ્ઠ મોક્ષ પર જવામાં તું મારો મુકાબી થઈશ ? વ્હાલા એજ વિનતી છે.

એક વજનદાર કુટુંબ.

(આ અંક માટે ખાસ)

ગારડીનરનાં વીલીયમ મેરીયમનું કુટુંબ. કેનેએક પ્રગણામાં સાથી વધુ ભારી હોવાનું માન ધરાવે છે.

મી૦ મેરીયમ પોતે ૩૦૩ રતલ વજન ધરાવે છે. તેની પામડી ૨૬૪ રતલ, સાથી વડી દીકરી ૩૦૦ રતલ, નાની દીકરી ૨૬૦ રતલ, અને એકનો એક દીકરો ૨૬૫ રતલ વજનમાં છે. એકંદરે દોલત ૧૩૪૨ રતલની (પૌંડની) છે. જે કે અછેર પાશેરનો તો કરો હીસાખજ નથી. કેવો ભાગ્યશાલી મેરીયમ !

‘શીરીન’

જ્ઞાનના ઝેરફાયદા

અથવા

Knowledge as a curse.

લેખક:—ઈન્દિર એમ વીમાવાળા—મુંબાઈ.

(આ અંક માટે ખાસ)

હેડીંગ વાંચતાંજ, પ્રિય વંચક, તને અત્યંત આશ્ચર્ય ઉઠશે; તને કદાચ એમ લાગશે કે આ લેખ મશ્કરી ઠંકૂનો અથવા દ્વિઅર્થી શબ્દોની રચનાવાળો હશે; તને શંકા થશે કે આવું હેડીંગ લખવામાં કાંઈક ભૂલ થઈ ગઈ હશે, અથવા તો લેખકે જાણી જોઈને આકર્ષણ માટે આવું વિચિત્ર મથાળું રાખ્યું હશે.....

પરંતુ તેવું કાંઈ નથી જે કાંઈ મેં લખ્યું છે તે તેના અર્થથી પૂર્ણ રીતે પરિચિત હશે. નેજા લખ્યું છે, અને તે સત્યજ છે એમ મારી અંતઃકરણની માન્યતા છે. જ્ઞાન એ એક CURSE (શાપ) છેજ. એમાં કંઈ પણ શંકા જેવું નથી. જ્ઞાનથી આપણને અનેક સંકટો સહન કરવાં પડે છે, અનેક પ્રકારની આપત્તિઓ લાવનાર જ્ઞાન છે, જે મિત્રોમાં વિખવાદ કરાવનાર જ્ઞાન છે, પ્રેમી જનોમાં વિરોધ કરાવનાર જ્ઞાન છે, ભલાં—ભોળાં માણસોને અનેક ઉપાધિમાં નાંખનાર જ્ઞાન છે, સાદાં પવિત્ર મનુષ્યોને હાથે ખોટાં કાર્ય કરાવનાર પણ જ્ઞાન છે; અને લાખો ગરીબ લોકોના પેટ ઉપર પગ મૂકનાર પણ જ્ઞાન છે. સંકટોની રોજી ગુમાવીને આખા દેશનું સત્યાનાશ વાગનાર પણ જ્ઞાન છે; તેમજ કરોડો નિર્દોષ પ્રાણીઓના જીવ લેનાર પણ જ્ઞાન છે. થોડો વિચાર કરી જોતાં અને આપણી આસપાસ દ્રષ્ટિ ફેરવતાંજ આ વાત સ્પષ્ટ સમજશે.

જ્યારે આપણે બધા વાંદરા હતા ત્યારે આપણે જંગલમાં જાડની ટાળીએ કુદાકુદ કરતા, અને ટુલકળ ખાઈ ગુમરો કરતા, તે વખતે આખી પૃથ્વીજ જંગલમય હતી. ધીમે ધીમે આપણે ઝૂંપડું બાંધતા થયા. પહેલા આપણે ગમે તે જાડ કે પ્હાડની બપોલમાં સંતાઈ રાત કાઢતા, પણ ઝૂંપડું બાંધ્યાં એટલે ટાઢ તાપ આપણને અસહ્ય લાગવા માંડી. બીજું જ્ઞાન શક્યમશક્યથી દેવતા પાડવાનું થયું એટલે આપણે ભોરાકને બાંધવા લગ્યા—પરિણામે આપણી પાશ્વર શક્તિ ઘટવા લાગી, આપણે ધાસમાંથી અનાજ બની શકે છે એ જાણ્યું એટલે ખેતી કરવી, વાવવું લણવું વગેરે અનેક ઉપાધિઓ આપણે વળગી તેમજ ગમે તેવું ખાવસની કાચું—જાડું પચાવવાની આપણી શક્તિ અને રૂચિ જતી રહી. આજ પ્રમાણે ધીમે ધીમે જેમ આપણે જ્ઞાનમાં, અનુભવમાં વધતા ગયા તેમ તેમ જુદી જુદી જાતની પીડાઓ, ઉપાધિઓ તથા બંધનો આપણને વળગતાં ગયાં તેમજ આપણી વિવિધ પ્રકારની શક્તિઓ ઉપર કાપ મૂકતાંજ ગયાં !

આટલુંજ નથી. પણ હજુ ઘણું વધારે છે જ્ઞાનથી બહુ સાવચેત રહેવાનું છે. માણસ જાતનો એ કૃપો શત્રુ છે. ઘેરઘેર લડાઈ ટોટા કરાવનાર પણ જ્ઞાન છે. એક સામાન્ય દાખસો લઈએ. બે ભાઈઓમાં નાનો મોટા કરતાં થોડુંક વધારે ભણ્યો હોય તો તેઓને બનવું નથી. આનું કારણ વધારે ભણ્યાથી નાનો ભાઈ ઉદ્ધન બની ગયો એમ ધણા કહેશે, પરંતુ તે હંમેશ ખરું નથી. ધણીવાર તો એમ હોય છે કે થોડું ભણેલો મોટા ભાઈ નાનાભાઈને કેટલીક વાર જે આગા કરે છે તે નાનાભાઈને પોતાનાં conscience થી વિરદ્ધ લાગે છે. રખડતા સાધુઓને પોષવા એ એક રાષ્ટ્રીય પાપ છે એમ તેની માનતા હોય અને મોટાભાઈ તેવાઓને જમાડવાનો ખર્ચ કરે એટલે બે વચ્ચે મતભેદ અને તકરાર થાયજ. આનું મૂળ કારણ નાનો ભાઈ વધારે ભણ્યો તેજ છે. જે બૂને સરખું ભણેલા હોય અથવા નાનાભાઈ કંઈક થોડું ભણ્યો હોય તો મનેના વિચારો ધણા મળતા હોવાથી ભેદ પડવાનો સંભવ રહેતો નથી. પરંતુ આનો જ્ઞાનની અસમાનતાને લીધે ધણા કુટુંબોમાં કચ્છા થયેલા અને ઘર બંધાયેલા મેં જોયા છે. શિક્ષિત વર્ગમાં જેટલો મતભેદ થાય છે તેટલો અભણ ગામડીઆઓમાં થતો નથી. પોતાના જ્ઞાનની ભિન્ન ભિન્ન સીમાઓ ઉપરથી દરેક શિક્ષિત મનુષ્ય ટોષ પણ પ્રશ્નને ભિન્ન ભિન્ન દ્રષ્ટિ બિન્દુથી જુએ છે, એટલે મતભેદ ધણો થાય છે. ફ્રેંચ રેવાલ્યુશનના વિપ્લવ પર મતભેદ થવાથી પ્રતિપક્ષી થયેલા બર્ક અને ફ્રાંકસની વાત ધણાઓ જાણતાજ હશે. આ બે મિત્રો અભણ ગમાર હોત તો તેમનાં જીવનની છેલ્લી પળ સુધી મિત્રોજ રહેત.

જ્ઞાન અથવા વિજ્ઞાનની વૃદ્ધિએ દુનિયાનું જેટલું ભલું કર્યું છે તેના કરતાં વધારે પ્રમાણમાં સૃષ્ટિનું સત્યાનાશ વાળ્યું છે એમ મને તો લાગે છે. જે માણસે કાપડ વણવાના સાંચા બનાવ્યા તેણે લાખો વણકરોનાં ગળાં રેસી નાંખ્યા છે. એ વાત હવે ધીમે ધીમે સર્વને સમજવા લાગી છે જ્યારે યુરોપમાં પહેલ વહેલી machinery સાંચા કામનો પ્રચાર થયો ત્યારે ડેર ડેર હુલ્લડો અને તોફાનો થયાં હતાં. કારખાનાં તોડી પાડવામાં આવતાં હતાં તેનું કારણ આજ હતું. એક માણસનું જ્ઞાન અને બુદ્ધિ બીજા અનેક નિર્દોષ મનુષ્યોનો ભોગ કેવી રીતે લે છે અને કેટલું રીખાવે છે તેનો ખ્યાલ છેલ્લી લડાઈએ બહુ સારી રીતે આપ્યો છે.

અત્યારે મહેલ જેવા ઘરમાં વસનાર, સ્વાદિષ્ટ વાતીઓ ભોગવનાર, ગરમ સુંવાળા કપડાંથી ટાઢ અને ઝીણી મલમલથી તાપ સાથે યુદ્ધ કરનાર, નળની ચકલી ફેરવતાંજ વગર ચત્તે સંકડો ગેલન પાણી મેળવી શકનાર, માત્ર એક બટન દાખી લાખો કંડેલ પાવરનો પ્રકાશ ઉપજવનાર અને પાંચ મીનીટમાં કોલામથી દારૂ સુધી દોડી જનાર આપણે શું આપણા પૂર્વજોના પૂર્વજ—જેને primitive man કહીશું તેના— કરતાં વધારે સુખી છીએ અને તો તેમ લાગતું નથી. જેમ ડાકટર વધતા જાય છે તેમ રોગો વધ જાય છે જેમ રેલ્વે વધતી જાય છે તેમ દુકાળ વધતા જાય છે અને લોકો દુર્બલ બનતા જાય છે. જેમ કાયદા વધતા જાય છે તેમ તેમ કાયદો તોડવાને વધારે અને વધારે ચતુર પ્રયત્નો થાય છે તેમજ લોકો વધારે કપટી બને છે. જેમ આપણે નવી નવી વાતો જાણતા જઈએ છીએ તેમ તેમ નવી નવી જગ્યામાં પડતા જઈએ છીએ આપણે માથે નવી નવી ફરજો ઉભી થતી જાય છે અને પરિણામે તેમાંથી આપણને કંઈ પણ ફાયદો ન થતાં

જેવા હતા તેવા રહીએ છીએ અજ્ઞાનમાં અજ્ઞાન માણસ અને ગાંડા માણસ એ બંને આપણા કરતાં વધારે સુખી છે. આપણને જ્ઞાન અને બુદ્ધિ છે તેથીજ આપણને સંતાપ અને શ્રમ છે. આપણા પૂર્વજો જે આપણા કરતાં જ્ઞાનમાં પાછળ હતા, તેઓ પોતાના ખપ જેટલાં અન્ન વશ્કલ વગેરે મેળવીને ધણીજ સુખથી કાળ નિર્ગમન કરતા અને તેમના પૂર્વજો તેમના કરતાં પણ વધારે આનંદથી રહેતા, અને થોડીજ જંગમમાં વીટળાવલા હતા. સમય જતાં પાક-શાસ્ત્ર, ખેતી, વણાટ, હથીઆર બનાવવાનું, વાંચવા લખવાનું, વાહનો બનાવવાનું, ગણિત, ભૂગોળ વગેરેનું જ્ઞાન ખોલવા માંડ્યું અને અસુક વિષયોનાં સ્વરૂપમાં નિશ્ચિત થવા લાગ્યું; એ પછી ખીજ ગણિત, ખગોળ, ઇતિહાસ, અને એવા એવા આધુનિક વિષયોના જન્મ થતો ગયો અને તે થતોજ ગયો, કોઈથી અટકાવી શકાયો પણ નહીં.

એ પ્રમાણે જેમ જેમ જ્ઞાનનું ક્ષેત્ર વિસ્તાર પામતું ગયું તેમ તેમ બુદ્ધિની કીંમત વધતી ગઈ. ચતુર અને તીક્ષ્ણ વિચાર શક્તિવાળા માણસો બીજાઓ ઉપર હકુમત ચલાવવા લાગ્યા. પ્રજામાં distribution of wealth ધનાઢ્યતાનું પ્રમાણ બગડવા લાગ્યું. ગરીબ માણસ સડવા લાગ્યો અને પૈસાવાળો દ્રવ્યમાં આલોટવા લાગ્યો. એ સ્થિતિ હજુ પણ બગડતીજ જાય છે. આપણે એક ગામડાંને જાત મહેનત અને શહેરને બુદ્ધિનાં સ્વરૂપ તરીકે લખને જોઈશું તો માલમ પડશે કે ગામડાંના વધારેમાં વધારે પૈસાવાળા અને ગરીબમાં ગરીબ માણસ વચ્ચે જે તફાવત હશે તેના કરતાં શહેરના સૌથી વધારે દ્રવ્યવાન અને સૌથી વધારે ગરીબ માણસ વચ્ચે ધણીજ વધારે તફાવત હોય છે. વિચાર કરતાં માલમ પડશે કે આનું મૂળ કારણ જ્ઞાનજ છે.

જ્ઞાનના ફેલાવાથી બુદ્ધિનું જાતમહેનત (labour) ઉપર ચડી વાગવા લાગ્યું, અને એજ કારણથી એક સાંચા બનાવનારે અનેક ગરીબ માણસોના પેટ પર પગ મૂકી દીધા. વિજ્ઞાનના પ્રચારથી દુનિયાની પ્રજા વધારેને વધારે દાસત્વમાં આવતી જાય છે-વધારેને વધારે એક માણસના સકંજમાં આવતી જાય છે. અત્યારે મુંબઈ શહેરને એકજ માણસ પાણી વિના તરસે મારી શકે એમ છે અને એજ શહેરને એકજ માણસ એકી વખતે ભડમડાટ બળતું બનાવી શકે એમ છે એનું કારણ શું ?

જેમ જેમ આપણને નવી નવી વાતો યુક્તિઓ, વર્ણનો વિચિત્રતાઓ વગેરેની માહિતી થતી જાય છે તેમ આપણને નવી પીડાઓ વળગતી જાય છે તેમજ આપણી શક્તિઓનો ક્ષય થતો જાય છે એ વાત હવે સ્પષ્ટ સમજાઈ હશે. જ્ઞાન એક શાપ છેજ અને તે એવો શાપ છે કે તેનો અનુબંધ પણ થઈ શકતો નથી. જ્ઞાનના ફેલાવાને અને વૃદ્ધિને અટકાવી શકાતીજ નથી. રેંટીઓ ફરતી યુજરજાન ચલાવતો હોંક અને અને એક વખતે તેટલીજ મહેનતથી ચાર ટીઆ ફેરવતાં આવડતું હોય તો મારે શા માટે એકજ ફેરવવો ? મારા વેપારનો માલ અમેરિકામાં સૌથી વધારે પાકે છે અને જાપાનમાં સૌથી વધારે ખપે છે એમ હું જાણતો હોઉં તો મારે શા માટે બીજા અજ્ઞાન વેપારીઓ કરતાં વધારે લાભ ન મેળવવો ? એવીજ વૃત્તિ અને માનતાથી દિવસે દિવસે દુનિયા અનેક વિષયોનાં જ્ઞાનમાં પ્રગતિ કરી રહી છે, અને કરશે તેને કોઈ અટકાવી શકે એમ નથી.

